

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра іноземних мов та методики викладання

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ТЕМА: КРАЇНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ВИВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ
ДЖЕЙМСА ФЕНІМОРА КУПЕРА

Виконала:

Вшестенко Катерина Юріївна

Спеціальність: 014 Середня освіта
(Англійська мова і література)

Освітня програма:

Середня освіта (Мова і література
(англійська))

Науковий керівник:

кандидат філологічних наук,
ст. викладач

Кушнерьова Марина Олександрівна

Допущено до захисту

«08» листопада 2023 р.

Завідувач кафедри

_____ Ольга МІЛЮТІНА

Дата захисту: « ____ » грудня 2023 р.

Оцінка _____

Підписи членів АК

Глухів 2023 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КРАЇНОЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛІВ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	9
1.1. Про поняття «країнознавство», «етнокультурний стереотип».....	9
1.2. Етнокультурний аналіз художнього тексту в профільній школі.....	20
1.3. Провідні тенденції актуалізації країнознавчого матеріалу в шкільному курсі зарубіжної літератури.....	26
Висновки до розділу 1.....	
РОЗДІЛ 2. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	40
2.1. Дж. Фенімор Купер – провідник північноамериканського романтизму і творець північноамериканського міфу.....	40
2.2. Етнокультурні особливості пенталогії про Шкіряну Панчоху.....	48
Висновки до розділу 2.....	56
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ЗАЛУЧЕННЯ КРАЇНОЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА СУЧАСНОМУ УРОЦІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ДЖ. Ф. КУПЕРА).....	57
3.1. Стан досліджуваної проблеми у методичній науці та шкільній практиці.....	57
3.2. Методичні рекомендації до вивчення творчості Дж. Ф. Купера з урахуванням країнознавчого аспекту.....	71
Висновки до розділу 3	69
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	84
ДОДАТКИ.....	88

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Літературна освіта розвиває усебічно розвинену особистість, сприяє її духовному й соціальному поступу. Згідно з Державним стандартом базової та повної загальної середньої освіти здобувачі освіти має оволодіти культурною компетентністю як сформованим стійким інтерес до опанування культурних і мистецьких здобутків України та світу, шанобливим ставленням до культурних традицій як українців, так і представників корінних народів і національних меншин, інших держав і народів; здатністю розуміти і цінувати творчі способи вираження та передачі ідей у різних культурах через різні види мистецтва та інші культурні форми. У зв'язку з цим шкільний курс зарубіжної літератури має сприяти усвідомленню учнями національних цінностей і традицій, формуванню в них толерантного ставлення до етнокультурних особливостей, толерувати збереження національної самобутності в умовах сучасної глобалізації світу.

В історичних романах Ф. Купера зображені колоніальні та корінні персонажі XVII–XIX ст. На думку Ф. Купера, національна історія варта художньої уваги, відтак історичний роман як жанр здатен задовольнити зацікавлення читачів героїчним минулим Америки і водночас гідно зобразити патріотичне почуття гордості за свою молоду державу, якій призначено відкрити нову сторінку в історії людства. Вміння вдало поєднувати історію і вигадку, при цьому не поступаючись історичною правдоподібністю чи уявою, Купер заслужено отримав визнання як «американський Вальтер Скотт».

Крім того, актуальність дослідження є суголосною зростанню інтересу до культури американських індіанців (амеріндіанського етносу), що пояснюється світовим резонансом, спричиненим зростаючою популярністю творчості американських письменників індіанського походження, зокрема лауреата Пулітцерівської премії Наварра Скотта Момадея.

Країнознавчий зміст шкільного курсу зарубіжної літератури розкривається через висвітлення взаємозв'язків української та інших національних літератур, через вивчення шедеврів перекладного мистецтва,

формування культури спілкування з представниками інших етносів, через обізнаність здобувачів освіти з культурою народів світу. Цим обумовлена основна мета використання країнознавчих матеріалів в процесі вивчення зарубіжної літератури в старших класах профільної школи.

У навчальній програмі «Зарубіжна література» для старших класів профільного рівня зазначається, що в процесі викладання предмета слід розвивати кваліфікованого читача, особистість, зацікавлену у збереженні культурного розмаїття народів світу, приділяти особливу увагу формуванню уявлень учнів національні особливості, розвиток і підвищення рівня читацької компетентності. Із цією метою доцільно систематично використовувати відомості країнознавчого характеру, сприяти вдосконаленню рівня засвоєння учнями інформації про історичний та національний контекст художніх творів. З огляду на це констатуємо, що заявлена тема набуває в сучасній методичній науці все більшої актуальності і водночас залишається недостатньо розробленою.

Із метою вивчення ступеня розробленості досліджуваного питання було проаналізовано праці зарубіжних і вітчизняних учених: Ж. Клименко, С. Сафарян, В. Гладишева, О. Куцевол, О. Ісаєвої, Л. Мірошніченко, Ф. Штейнбука, І. Ціко ін. Окремі положення їхніх наукових розвідок стали принципово важливими для розкриття змісту поняття «літературне країнознавство», «етнокультурний аналіз» та теоретичного обґрунтування проблеми дослідження.

Питання теорії й практики використання країнознавчих матеріалів в процесі вивчення літератури досліджували у своїх працях відомі українські методисти (І. Волинець, Ж. Клименко, Ю. Ковбасенко, А. Лисенко, Л. Мірошніченко, Т. Міщенко, Є. Пасічник, В. Романко, Г. Самойленко, С. Сафарян, О. Лілік, Г. Токмань та ін.). Літературне країнознавство в шкільному курсі української літератури розглядається ними як знайомство із умовами, історичним та соціальним контекстом, в якому відбуваються події

твору, формується особистість письменника, відбувається процес становлення певного напрямку чи періоду у розвитку світового літературного процесу.

Учені-методисти пов'язують використання літературно-країнознавчих матеріалів на уроках словесності з необхідністю поглибленого осмислення світового літературного процесу, формуванням стійкого інтересу до літератури, активізацією пізнавальної та дослідницько-пошукової діяльності, розвитком творчо-критичного мислення та творчого потенціалу школярів.

Аналіз публікацій показав, що проблема літературного країнознавства активно досліджена у вітчизняному освітньому просторі. В останні роки видано чимало статей, підручників і посібників, що торкають теми відповідно до методології використання міжпредметних зв'язків, організації інтегрованого навчання, діалогічного навчання, технології використання фонових знань, проведення етнокультурного, культурологічного аналізу. Незважаючи на актуальність означеної проблеми, цілісної системи вивчення зарубіжної літератури із застосуванням країнознавчого підходу в старших класах ще не створено.

Виходячи зі специфіки викладання літератури в Україні й у зв'язку з тим, що в шкільному курсі зарубіжної літератури використанню країнознавчих відомостей приділено недостатньо уваги, назріла необхідність узагальнити й розробити науково обґрунтовану методику використання матеріалів літературного країнознавства у процесі вивчення зарубіжної літератури в профільній школі, що й визначає **актуальність дослідження**.

У магістерській роботі методика вивчення літературного країнознавства на уроках зарубіжної літератури в старшій школі подається на матеріалі творчості Джеймса Фенімора Купера – видатного представника північноамериканського романтизму, засновника жанру пригодницького роману в американській літературі, найвпливовішого письменника, який репрезентував американський міф. Вітчизняне літературознавство нині переживає ренесанс в американських студіях доби романтизму. Творчість

Купера розглядається з урахуванням здобутків світового (англомовного) літературознавства.

У вітчизняній методичній науці відсутні ґрунтовні праці, у яких би було приділено належну увагу особливостям вивчення життєтворчості північноамериканського романтика Дж. Фенімора Купера на сучасному уроці зарубіжної літератури, що й зумовило вибір теми магістерської роботи – «Країнознавчий аспект вивчення творчості Дж. Фенімора Купера».

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні та розробці авторської методичної системи використання країнознавчих матеріалів на сучасному уроці зарубіжної літератури (на матеріалі творчості Дж. Фенімора Купера).

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

– розкрити зміст понять «країнознавство», «літературне країнознавство», етнокультурний стереотип» на основі аналізу філософської, історичної, педагогічної та методичної літератури;

– проаналізувати основні засади літературної освіти в профільній школі та окреслити провідні напрямки використання міжпредметних зв'язків, застосування прийомів інтегрованого, діалогічного навчання в шкільному курсі зарубіжної літератури;

– обґрунтувати літературознавчий аспект дослідження, виявити перспективність та ефективність використання країнознавчих матеріалів під час вивчення романної творчості Джеймса Фенімора Купера;

– вивчити методичний досвід із досліджуваної проблеми з метою з'ясування специфіки використання літературного країнознавства на сучасному уроці зарубіжної літератури в профільній школі;

– розробити методичну систему долучення країнознавчих матеріалів до уроків зарубіжної літератури в старших класах (на матеріалі творчості Дж. Ф. Купера).

Об'єктом наукової роботи є процес літературного розвитку старшокласників у курсі зарубіжної літератури.

Предмет дослідження – методика використання країнознавчих матеріалів під час вивчення творчості Дж. Ф. Купера.

Для розв'язання окреслених завдань використовувалися такі **методи** наукового пошуку: вивчення й критичне осмислення філософської, історичної, педагогічної, методичної літератури з теми дослідження; типологічний і компаративний літературознавчі методи як шлях розуміння основних понять; аналіз фахових видань, шкільної програми та підручників для визначення теоретико-методичних засад досліджуваної проблеми; узагальнення педагогічного досвіду; педагогічне моделювання та проблемно-пошуковий методи.

Наукова новизна магістерської роботи полягає в комплексному вивченні проблеми літературного країнознавства в шкільному курсі зарубіжної літератури; удосконаленні методичної системи використання країнознавчих матеріалів на сучасному уроці зарубіжної літератури (на матеріалі творчості Дж. Ф. Купера); обґрунтуванні пріоритетних методів, прийомів і видів навчальної діяльності в профільній школі, що сприяють позитивним зрушенням у літературному розвитку учнів на основі використання країнознавчих матеріалів.

Практичне значення дослідження. Матеріали дослідження можуть бути використані для вдосконалення шкільних навчальних видань із зарубіжної літератури, під час викладання університетського курсу «Методика навчання світової літератури», а також у практиці загальноосвітньої школи та шкіл нового типу (на уроках зарубіжної літератури, факультативних заняттях, у позакласній роботі).

Апробація результатів дослідження здійснена у формі доповідей на таких конференціях: Міжнародна науково-практична інтернет-конференція Глухівські читання – 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук (м. Глухів, 6–8 грудня 2023 р.); XI Всеукраїнські науково-педагогічні читання молодих учених, магістрів, студентів іноземними мовами «The 21st Century Challenges in Education and Science» (м. Глухів, 20–21 квітня 2020 р.);

V Усеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні» (м. Глухів, 16 лютого 2023 р.).

Публікації. За результатами магістерської роботи опубліковано 2 одноосібні публікації: тези «Хронотоп як шлях до інтерпретації роману Дж. Ф. Купера «Останній із Могікан» у збірнику тез доповідей *«Наука та освіта в умовах війни»* під час Щорічної звітної науково-практичної конференції викладачів, докторантів, аспірантів та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти Глухівського НПУ імені Олександра Довженка; тези «Особливості вивчення творчості Дж. Фенімора Купера в країнознавчому аспекті» у збірнику матеріалів «Глухівські наукові читання – 2023» під час проведення XIII Міжнародної інтернет-конференції молодих учених і студентів «Глухівські наукові читання – 2023. Актуальні питання суспільних та гуманітарних наук».

Структура магістерської роботи. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків.

Список використаних джерел містить 98 позицій. У додатках розміщено конспекти уроків. Загальний обсяг роботи – 115 сторінок, із них – 85 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ КРАЇНОЗНАВЧИХ МАТЕРІАЛІВ НА УРОКАХ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Про поняття «країнознавство», «етнокультурний стереотип»

Література є дієвим засобом формування загальної культури, виховання і плекання моральних цінностей, пробудження почуття національної свідомості і національної гідності, насичення інформацією про етнокультурні особливості своєї країни та інших країн світу. Урок літератури за своєю специфікою є розмовою про предмет художнього твору між читачем-учнем і читачем-учителем. Досвідчений читач-учитель, як зауважує Світлана Сафарян, допомагає читачеві-учню наблизитися до авторського задуму, що і є головним завданням шкільного курсу літератури. Однією із важливих складових шкільної літературної освіти є країнознавчий підхід до вивчення художнього тексту.

В історії та теорії педагогічної думки поняття «країнознавство» не має єдиного визначення. З огляду на складну структуру доречно розмежовувати географічне, історичне, туристичне та інші напрямки країнознавства, для яких об'єктом дослідження виступають країни і великі історико-географічні регіони, що включають низку розташованих у безпосередній близькості одна від одної країн.

У нашому дослідженні ми будемо спиратися на визначення країнознавства як науки і навчальної дисципліни, яка займається комплексним вивченням країн, систематизує та узагальнює різноманітні дані про їх місцезнаходження, природу, населення, господарство, історію, право, культуру, зовнішню політику, місце в системі міжнародних відносин тощо.

Країнознавчий аспект є важливим аспектом вивчення іноземної мови, однак важливий він і під час вивчення і викладання зарубіжної літератури і не лише у шкільному курсі літературної освіти, а й за всіма освітніми рівнями.

В українському науковому просторі проблеми використання країнознавчого матеріалу на уроках зарубіжної літератури цікавлять Ж. Клименко, І. Малецьку, С. Сафарян, І. Ціко.

У сучасній лінгводидактиці питання необхідності долучення країнознавчого аспекту до вивчення філологічних дисциплін також актуалізовано у багатьох працях вітчизняних і зарубіжних учених-методистів. Вони переконані, що мова не в змозі відобразити все багатство і розмаїття культурної інформації. Складовими потужного семантичного пласту є історичний інформаційний пласт, соціокультурний пласт, пов'язаний зі знанням про сучасний стан суспільства, і етнографічний пласт інформації про побут, традиції, святкування і семіотичний пласт, який містить відомості про смисли символіки, яка оточує людину, про значення жестів, зображень, звуків, запахів тощо. Мова є засобом вираження культури народу і саме через мову транслюється комплекс специфічної етнокультурної інформації. У мові через так звані «фонові знання» відображено знання і досвід, особливості побуту і спілкування конкретної людської спільноти.

Фонові мовні знання – це знання про певні реалії, які мають на увазі, але чітко не промовляються у діалозі, при чому і той, хто говорить, і той, хто слухає, впевнені, що співрозмовнику відомо те, про що йде мова, оскільки вони належать до однієї культури. У носіїв мови існує набір фонових звичних уявлень про предмети, поняття та явища, імена, пов'язані з історією, географією країни, суспільним життям, побутом, мистецтвом народу тощо.

С. Сафарян розглядає фонові знання як засоби реалізації краєзнавчого (країнознавчого) й етнокультурного принципів у процесі вивчення шкільного курсу зарубіжної літератури і, досліджуючи вплив вивчення фонових знань на характер літературного розвитку учнів старшої школи, приходять до висновку про те, що використання фонових знань, зокрема і країнознавчого спрямування, значно підвищує рівень літературного розвитку учнів у процесі вивчення художніх творів різних родів і жанрів.

І. Фокіна у своїх методичних розмислах як учитель-практик спирається на визначення країнознавчих знань як частину національної культури, ті відомості, якими володіють усі члени певної етнічної або мовної спільноти, як складову масової культури, тобто такі відомості, що є відомими для всіх членів національної спільноти. Методичні висновки, зроблені практикуючим учителем, зосереджені на українознавчому аспекті вивчення зарубіжної літератури, що є складовою частиною більш широкого поняття «країнознавчий підхід (аспект)». Виразне українознавче спрямування програми із зарубіжної літератури, збереження європейського та суто українського векторів відповідає завданням, які реалізуються в межах культурологічної та компаративної змістових ліній, і представлено через твори Шолом-Алейхема, Дж. Г. Байрона, вірші буковинських поетів тощо – твори, в яких звучить українська тема. Актуалізує країнознавчий аспект у програмі також згадка про зв'язки з Україною таких письменників, як О. де Бальзак, Дж. Олрідж, Р. Шеклі, Дж. Конрад.

Укладачі Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді та Методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у закладах загальної середньої освіти вбачають одним із завдань зарубіжної літератури виховання любові до української мови і літератури як органічної складової світової культури.

У культурології існує поняття «реалії». З одного боку, це поняття означає реальні факти: предмети, явища, поняття, що стосуються побуту, культури, історії країни і які не зустрічаються у інших народів. Однак у лінгвістиці реаліями називають не безпосередньо такі факти, а слова, які їх позначають. Фонові мовні знання є основою мовного спілкування. Вони являють собою ідеальну модель зовнішнього світу або його частини, тобто складають частину мовної картини світу. Будь-який носій мови насичується цими знаннями від самого дитинства. Спроби систематизувати реалії, характерні для певної країни, ще раз доводять розмаїття і різнобарвність будь-якої культури.

До мовних реалій відносяться назви географічних об'єктів, рослин і тварин, предмети побуту (їжа, напої, одяг, житло, меблі, посуд), засоби пересування, професії, назви і персонажі найбільш відомих літературних творів, афоризми, крилаті вислови, фольклор, музика і танці, музичні інструменти, театр, звичаї, ритуали, свята, міфологія, календар, грошові одиниці, звання, титули, звернення, освітні заклади, верстви, касти, органи влади, зброя, імена героїв та популярних персон тощо. Звичайно, для того щоб вивчати усі ці мовні реалії потрібно дуже багато часу і зусиль. Необхідно засвоїти мінімальний набір і сприятиме цьому відбір реалій для вивчення. Як правило, цей відбір ґрунтується на тематичному підході.

Важливою складовою комплексу фонових знань є країнознавча інформація – уявлення носіїв мови про історичні, географічні, етнографічні, суспільно-політичні реалії рідної культури, про різні сторони життя країни. Ці уявлення ґрунтуються на відповідних фактах, які необхідно вивчити. До фактів такого порядку належать навіть власні назви, пов'язані з певною країною. Як правило, це географічні назви (топоніми) та імена людей (антропоніми), які стали загальновідомими у національній культурі. Без цих знань філолог є відірваним від національно-культурної специфіки тексту, який він інтерпретує та аналізує.

Більшість лінгвістичних курсів безпосередньо пов'язані із країнознавством. Щодо залучення (долучення), використання країнознавчого матеріалу на уроках зарубіжної літератури, то методика такої роботи досі не розроблена цілісно.

Під комплексним країнознавством розуміють дисципліну, яка систематизує і узагальнює різноманітні дані про країни і регіони, їхню природу, населення, господарство, культуру, соціальну організацію. Головна мета країнознавства – створення містких характеристик країн і регіонів, вивчення просторових структур, аналіз сукупного розташування і взаємодії природних, соціокультурних і господарських феноменів всередині країни. Країнознавча інформація, характеристика формує цілісний образ певної країни.

У лінгвістиці країнознавство має більш прагматичну спрямованість. Відбираються факти, які мають загальнонаціональну, загальнокультурну цінність, знайомі практично кожному носієві мови. Важливість розуміння реальних фактів відзначають і науковці, і письменники.

Країнознавство – це вивчення конкретних реалій, які є основою життя конкретних людей. Інформацією про найвідоміші країни англomовного світу сповнені друковані та інтернет-видання, що дає підстави помилково вважати, що ми знаємо про ці країни достатньо. Однак насправді розмаїття несистематизованої інформації формує у свідомості людини такий віртуальний образ країни, який має дуже мало спільного із дійсністю. Такий образ перенасичений міфами і стереотипами. Стандартизовані уявлення можуть стати перешкодою для встановлення нормальних відносин, реалізації успішної комунікативної поведінки, оскільки найчастіше стереотипні уявлення сформовані масовою культурою, через що насичені іронією і мають негативний відтінок.

Країнознавство в географії, туризмі і лінгвістиці, а відтак і в методиці викладання зарубіжної літератури буде суттєво відрізнятися. Насамперед країнознавство – це «занурення» в новий світ, невідомий для нас, дивний для представника іншої культури, але звичний і близький для тих, хто тут народився, хто з дитинства набирився знань саме про цей світ. Країнознавство є наукою і навчальною дисципліною, яка комплексно вивчає країни і регіони світу, досліджує, систематизує й узагальнює дані про їхню природу, населення, внутрішні просторові відмінності. Об'єктом вивчення країнознавства є країни як основні одиниці сучасної соціально-політичної організації світу, а також їх великі частини (райони, штати, області, провінції тощо) і різні міждержавні регіональні та глобальні угруповання. Очевидно, що країни і регіони світу вивчає не лише країнознавство. Країни і регіони світу є об'єктом вивчення також і історії, і географії, і філософії, і культурології, суспільствознавства, соціології, геології та безлічі інших наук і навчальних дисциплін. Кожна з них досліджує лише певну складову об'єкта, тобто його

конкретні властивості, явища, процеси і відношення. Отже, та складова об'єкта дослідження, на яку найбільшою мірою й спрямована увага тієї чи іншої науки і називається її предметом.

Предметом країнознавства є країни і регіони світу як єдині системи, що складаються з різнорідних, але взаємопов'язаних елементів, які діють як єдине ціле на світовій політичній арені. Отже, на відміну від інших наук і навчальних дисциплін, які цікавляться лише певними аспектами діяльності країн, країнознавство інтегрує в собі універсальні знання про країни, відображаючи цілісну картину буття основних одиниць соціально-політичної організації світу.

У зв'язку з посиленням міжкультурних контактів набули особливої актуальності дослідження про відмінності між етносами. Стандартизовані уявлення про певний етнос визначають як етнокультурні стереотипи. Саме стереотипи, на думку американського дослідника Ліпмана, формують наші ціннісні орієнтири, визначають межі «свого» і «чужого». У звичній для нашої свідомості картині світу люди і предмети займають чітко визначені місця. Етнокультурний стереотип – це один із різновидів стереотипів. Характеризуючи етнокультурні стереотипи, дослідники намагаються їх класифікувати на прості авто- і гетеростереотипи (що ми думаємо про себе та про інших) та переносні авто- і гетеростереотипи (наші припущення про те, що «чужі» думають про нас і про себе).

Одним із визначень етнокультурного стереотипу ми будемо послуговуватись в нашому дослідженні: етнокультурний стереотип – це стандартизоване, узагальнене соціальне уявлення про представників етносу, що має емоційний складник і стійкість у часі і просторі [зі статті Венгрінюк]. Образ індіанця (благородного індіанця), створений Дж. Фенімором Купером, можна вважати етнокультурним стереотипом. До «американського ренесансу», що мав місце у 60–70-х роках ХХ століття, він вважався базовим конструктом в «білому міфі» про північноамериканських індіанців. Для нашого дослідження важливо зрозуміти, яку роль відіграла творчість

Фенімора Купера для становлення північноамериканської літератури доби романтизму (демократичної епохи за класифікацією Г. Блума).

У ситуації міжетнічної взаємодії, а також під час аналізу та інтерпретації художнього тексту про представників іншої культури, створеного представником іншої культури, етнокультурні стереотипи відіграють роль певних маркерів, провідників поведінки, зменшують комунікативну дистанцію між художнім твором і читачем. На думку М. Венгринюк, художній текст здатний максимально виразно презентувати особливість етнокультурної взаємодії, максимально емоційно розкрити специфіку етнічних комунікативних контактів, відновити у свідомості читача відчуття «свого» і «чужого», застосувати в процесі інтерпретації тексту функційну багатоплановість етнокультурних стереотипів.

Джерельною базою нашого дослідження послужили романи Дж. Фенімора Купера, що складають пенталогії про Шкіряну Панчоку – Натті Бампо, європейця, який пізнав світ індіанської культури, долучився до її розуміння, розкрив свій моральний потенціал, спілкуючись із корінними мешканцями північноамериканського континенту. Для з'ясування особливостей використання країнознавчого аспекту (підходу) у процесі викладання зарубіжної літератури ці романи американського письменника було обрано нами не випадково, адже в них представлено зіткнення двох протилежних світів, двох типів ментальності. У пенталогії яскраво втілена проблема іншості, через майстерно виписані художні образи репрезентована інша ментальна карта світу. До кола проблем, які також порушені Дж. Фенімором Купером, належать проблеми морального вибору, необдуманого і свавільного колоніального політики, ставлення до представників інших рас, упередженість у ставленні до людей з іншим кольором шкіри, проблема збереження зникаючої культури тощо. У романах Фенімора Купера події і ситуації, пов'язані зі стереотипними уявленнями про індіанців, викликають у читача та інших персонажів роману емоційно насичену палітру

почуттів, що впливає на характер інтерпретації тексту і важливість долучення до його аналізу країнознавчого матеріалу.

М. Венгрияк розглядає етнокультурний стереотип як те, що створює певний фон для посилення емоцій персонажів, виступає рушієм формування загальної емоційної картини художнього тексту, а також забезпечує «внутрішню комунікативну прогресію» художнього тексту, тобто сприяє розгортанню авторської оповіді, діалогів і монологів персонажів. Популярність текстів Фенімора Купера серед пересічних читачів, серед сучасників, і водночас загострена увага до творчості письменника з боку колег (згадаємо Марка Твена) і критиків аж до виключення з канону літератури американського романтизму, вказує на те, що етнокультурні стереотипи, виведені на сторінках пенталогії, привернули увагу читачів і сформували відповідний емоційний фон, що важливо враховувати під час спроби сучасного прочитання романів письменника в шкільному курсі зарубіжної літератури.

Отже, роль країнознавства визначається, переконана І. Малецька, найперше його освітніми та світоглядними завданнями. Усвідомлення того, що національно література є джерелом та предметом вивчення країнознавства дає широкий простір для наукових і методичних студій, зокрема й тих, що стосуються шкільної практики викладання зарубіжної літератури. Літературне країнознавство – це насамперед країнознавчі відомості про когорту провідних у літературному сенсі країн, характеристика історичних умов, особливостей менталітету населення, інформація про країну та регіон, в межах яких розгортаються події художніх творів.

Розмірковуючи про сучасний світ і шляхи реформування літературної освіти, О. Ніколенко відзначає, що в процесі долучення України до цивілізованого світу саме вивчення зарубіжної літератури є важливим, оскільки, читаючи твори зарубіжних авторів, ми «інтегруємо світовий духовний досвід у свій український простір», вчимося поважати людей іншого кольору шкіри, мови, віросповідання, а головне – толеруємо діалог культур,

такий вадливий в умовах мультикультурності. Шкільний курс зарубіжної літератури О. Ніколенко розглядає як своєрідну підготовку учнів до життя в сучасному світі, шлях до культурної взаємодії й порозуміння з іншими народами.

Методичні принципи формування етнокультурних знань учнів в процесі вивчення зарубіжної літератури цікавлять І. Ціко. Учитель-методист звертає увагу, що у новому Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти визначено як ключову потребу визначено формування загальнокультурної компетентності. Це сприятиме активному розвитку особистості підлітків на засадах толерантності, мультикультуралізму й етнокультурної грамотності. Таке завдання покладено на шкільні дисципліни гуманітарної складової: філологічного, суспільного та художньо-естетичного циклу й насамперед зарубіжну літературу – предмет, що сприяє всебічному розвитку, самовизначенню здобувачів освіти щодо власного місця у полікультурному просторі світу, виховує взаємоповагу до людей як представників різних національностей культур. Такі умови здобуття літературної освіти обумовлюють необхідність оперування системою етнокультурних знань – знань, які містять ціннісні відношення автора (перекладача) художнього твору та його героїв до національної культури свого та інших народів, символіки, традицій, звичаїв і матеріальних надбань.

Очевидно, що методична проблема, пов'язана із розробкою цілісної системи щодо алгоритму використання країнознавчої інформації на уроках зарубіжної літератури, торкається і особливостей роботи над формуванням теоретико-літературного поняття «національний образ», а також із підготовкою кваліфікованого читача. Тому можна з упевненістю зазначити, що у працях провідних вітчизняних методистів, фундаторів шкільного курсу літератури (Л. Мірошніченко, Ю. Султанова, Ю. Ковбасенка, О. Ніколенко, В. Матвіїшина, К. Шахової, О. Куцевол та ін.) безпосередньо чи опосередковано це питання звучало і було завжди на часі.

А. Нагорна стверджує, що навчитися читати художню літературу – сформуванню уявлення про неї, про її природу, специфіку. Отримання поверхового враження від слова вочевидь буде недостатньо. Для досягнення глибини літературного твору потрібно розуміння законів художньої творчості, обізнаність із країною, епохою, розвитком культури певного періоду. Це актуалізує не нову для методики викладання зарубіжної літератури тему – міжпредметні зв'язки. Окремі дослідники і методисти відзначають низький рівень інтеграції з іншими предметами на уроках зарубіжної літератури. З цим твердженням важко погодитись, проте зазначимо, що дійсно існує певна проблема, пов'язана із частковою відкритістю зарубіжної літератури як предмета до інтеграції. Так, методисти відзначають, що вчителі найбільше часу приділяють зв'язкам літератури з історією, образотворчим мистецтвом та музикою, інколи інтегрують відомості і знання із філософії. У той час, як коментує цю інформацію А. Нагорна, має бути інша картина – літературі як предмету необхідна інтеграція з теорією літератури, історією, географією, іноземними мовами, образотворчим мистецтвом, музикою. Відбуватися інтеграція цих предметів і знань має за посередництвом учителя.

У своїх наукових розвідках методисти звертають увагу на країнознавчий аспект у викладанні мов і літератур у зв'язку із розвитком творчих здібностей учнів, розширенням світогляду, активізацією навчально-пізнавальної діяльності учнів, зміною емоційної та інтелектуальної атмосфери на уроці, у зв'язку із необхідністю формувати у здобувачів освіти образне мислення (образне уявлення про історичне минуле, певну епоху), навички самостійної пошуково-дослідницької і проектної роботи, оскільки країнознавча інформація не повинна забирати основний час на уроці літератури, а виконувати допоміжну функцію, виступати в якості роз'яснювальної, коментаря тощо, працювати із залученням інформаційно-комунікаційних технологій, формувати інформаційну культуру, користуватися мультимедійною продукцією.

1.2. Етнокультурний аналіз художнього тексту в профільній школі

Країнознавчий підхід – один із традиційних методичних принципів викладання зарубіжної літератури у школі. Разом з іншими традиційними (науковість, історизм, зв'язок навчання та виховання, доступність, спрямованість на розвиток учня, особистісний характер читацької діяльності, шкільний аналіз та інтерпретація твору, взаємодія мистецтва й дійсності в естетичній свідомості учня, комунікативність, репрезентативність та ін.) та новими дидактичними, літературознавчими, методичними принципами (ціннісного підходу, нерепресивної свідомості, іманентності, вивчення літератури в контексті розвитку культури й мистецтва, використання знання різних мов і перекладів, компаративності, діалогізму та ін.) країнознавчий підхід забезпечує реалізацію на уроці зарубіжної літератури творчого процесу, під час якого вчитель та учні є повноправними партнерами й учасниками культурного діалогу.

Одними із головних завдань вивчення зарубіжної літератури в основній школі є розвиток умінь учнів аналізувати й інтерпретувати літературний твір у культурному контексті, в аспекті актуальних питань сучасності й становлення особистості, формування поваги до різних мов, культур, традицій, толерантного ставлення до всіх рас, народів, народностей і національностей, розширення культурно-пізнавальних інтересів особистості. Усі ці завдання, викладені у чинній програмі із зарубіжної літератури, на нашу думку, безпосередньо пов'язані із країнознавчим підходом до вивчення і викладання зарубіжної літератури. Відзначимо, що в 10–11 класах викладання зарубіжної літератури побудовано на поєднанні історико-літературного та мультикультурного принципів.

Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти програма із зарубіжної літератури для 6–9 класів забезпечує розвиток ключових компетентностей, зокрема громадянської та загальнокультурної. У програмі відображено чотири змістові лінії літературного компонента

Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: емоційно-ціннісну, літературознавчу, культурологічну, компаративну.

Культурологічна лінія, яка сприяє розкриттю особливостей творів, літературних явищ і фактів у широкому культурному контексті; висвітленню зв'язків літератури з філософією, міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей; розширенню ерудиції учнів, вихованню їхньої загальної культури, поваги до національних і світових традицій, толерантного ставлення до представників різних культур, віросповідань, рас і національностей, якнайбільше дотична до країнознавчого аспекту. Важливо, що у програмі із зарубіжної літератури культурологічна лінія втілена у рубриці «Література і культура», яка розкриває зв'язки літератури з іншими видами мистецтва, філософією, міфологією; утілення літературних творів у живописі, музиці, кіно тощо; подає інформацію про літературні музеї, визначні культурні явища різних країн і народів тощо. Автори програми зауважують, що зміст рубрики має орієнтовний характер, учитель має можливість розширити запропонований культурологічний контекст.

У програмі присутня рубрика «Елементи компаративістики», у якій реалізована компаративна лінія. Щодо теми нашого дослідження важливо розуміти, що ця рубрика забезпечує цілісність уявлень учнів міжпредметні зв'язки, а її зміст може бути творчо використаний учителем на тих уроках, які, на думку вчителя, якнайкраще сприяють компаративним студіям, формуванню в учнів відповідних умінь і навичок. Крім зазначених у програмі компаративних паралелей, учитель, зазначено у програмі, може вдатися й до інших, розширити зміст рубрики, але обов'язково враховувати вікові особливостей учнів, їхніх знання з інших предметів, фонові знання.

І. Голубовська та О. Гордієнко пов'язують країнознавчий аспект вивчення літератури передусім із акцентуванням на екзотичних властивостях, притаманних іншим народам і культурам. Враховується країнознавчий аспект насамперед під час зіставлення іноземних художніх текстів із вітчизняними.

Важливо розуміти, що коли йдеться про шкільний курс зарубіжної літератури, то неможливо розглядати методичний бік поза літературознавчим підґрунтям. Обидві складові зарубіжної літератури як предмета настільки тісно взаємопов'язані, що навіть у випадку методичних підвалин використання країнознавчого аспекту не варто ігнорувати тих змін, яких зазнала літературознавча наука у напрямку осмислення певної теми. З цього приводу М. Калініченко слушно зауважує про те, що будь-яку національну літературу (а відповідно до країнознавчого аспекту ми матимемо справу із художніми текстами, які репрезентують національну літературну історію), варто оцінювати з позицій виключно національної самобутності, не намагаючись її адаптувати чи проаналізувати за єдиним, прийнятним для усіх літературних надбань певного періоду шаблоном.

Огляд наукової літератури з теми дослідження дозволив з'ясувати стан дослідження проблеми використання в шкільній практиці викладання зарубіжної літератури етнокультурного аналізу і формування етнокультурної компетентності. У працях провідних вітчизняних методистів, присвячених аналізу та інтерпретації художніх творів, звучить думка про те, що формування етнокультурної компетентності вимагає від учителя посиленої уваги до так званих «етнокультурних маркерів», а також вміння поєднувати класичні методи вивчення літератури із оновленими прийомами, видами і формами навчальної діяльності учнів старшої школи. Важливо розуміти, для аналізу художніх текстів із залученням країнознавчого матеріалу доцільно звертати увагу на провідні мотиви творів, особливості розкриття авторського задуму, презентацію духовного світу образів-персонажів, використання письменником етнокультурних маркерів, вміння оперувати засобами художньої виразності. Крім того, учні старшої школи повинні мати розвинуті вміння здійснювати аналітичні спостереження, узагальнювати відомості, інтерпретувати факти, доходити власних висновків.

Для того щоб зрозуміти і осмислити особливості національних культур (світоглядні принципи представників інших етносів), національний характер

(почуття, емоційно-вольові якості, ціннісні орієнтації), знайти і пояснити етнокультурні маркери, виявити національно-свідому позицію інших народів, сформувати шанобливе ставлення до мови й культури свого народу та інших народів світу, варто вчителю приділяти увагу на різних етапах уроку і вивчення художнього тексту реалізації країнознавчого аспекту.

Актуальним для сучасної школи є вивчення зарубіжної літератури в контексті діалогу культур. Формування міжкультурної компетенції, позитивного ставлення до культури іншого народу, пропагування відносин, заснованих на взаєморозумінні, толерантності узгоджується з ідеєю дослідника зарубіжної літератури С. Брандіса, сутність якої розкривається у можливості пізнання країн, їхнього устрою, історичних подій та осіб, соціальних відносин, екологічних проблем тощо через художні тексти [5, 600].

Від середини ХХ століття набувають потужності такі способи прочитання художнього тексту, які розширюють, за словами Ю. Вишницької, тричленну координату «автор-текст-читач», уводячи нові точки: культура, текст, міф тощо.

Державний стандарт базової середньої освіти націлює словесників, викладачів, вчителів середньої і вищої школи вивчати (викладати) текст з урахуванням культурологічного виміру, тобто в культурологічному контексті. Маються на увазі ті особливості культури, в яких був створений художній текст, і тенденції розвитку різних видів мистецтв тощо.

Концепцією літературної освіти культурологічний принцип визначено як один із визначальних принципів вивчення літератури, який забезпечує розширення світогляду здобувачів освіти, усвідомлення місця літератури серед інших видів мистецтва та в духовній культурі народу й людства в цілому.

Велике значення для напрацювання і вироблення методології культурологічного аналізу набула праця М. Бахтіна «Творчість Ф. Рабле і народна культура Середньовіччя і Ренесансу» (1965). Учений зазначає, що Ф. Рабле – один із найскладніших письменників, і зрозуміти тексти Ф. Рабле –

це означає занурити його твори у той культурологічний контекст, з якого вони і народилися. Щоб розтлумачити, зрозуміти складного Ф. Рабле М. Бахтін запропонував «занурення» у культуру Ренесансу і Середньовіччя. Таким ключем, за допомогою якого відмикаються складні тексти, має бути, за влучним виразом Ю. Вишницької, саме «дрейфування» на культурному тлі, тобто культурологічний метод.

Сучасні дослідження продовжують інтерпретацію літературних творів з урахуванням філософських, естетичних особливостей тієї чи іншої доби. Так, цілісне сприйняття художнього тексту пропонують Б. Шалагінов (крізь призму творчості Й. Гете), П. Михед та ін. дослідники.

Мета культурологічного аналізу полягає в тому, щоб усвідомити, що текст – це явище культури, в якому поєднуються, з одного боку, багатовіковий досвід людства («космічна» пам'ять) і пам'ять доби, пам'ять народу (етнічна пам'ять, «етнопам'ять», «етноментальність»). Ці дві пам'яті змикаються в авторській особливій творчій манері письма. Таким чином відбувається під час культурологічного аналізу ніби «змикання» двох ідіостилів: «ідіостиль епохи» змикається з «ідіостилем автора» (космічна пам'ять + «етнопам'ять» + творча манера письменника).

Домінантою культурологічного аналізу є так звані фонові знання. У лінгвістиці це етнолінгвістичні знання (етнолінгвістичне тло тексту, логоепістеми). Власне культурологічний аналіз можна подати за допомогою таких методологічних форм, як коментарі, евристична бесіда, коментоване читання, робота з ілюстраціями до тексту, складання опорних схем, напрацювання або моделювання проблемних блоків, проблемних питань, обговорення варіантів кіноадаптацій тексту як можливих шляхів його інтерпретаційного осмислення. Отже, можемо стверджувати, що метод культурологічного аналізу «розмикає» тричленну координату «автор – текст – читач», уводячи ще одну точку – культура.

Культурологічний метод перегукується зі стилістичним. Поняття «стиль» – одне із найскладніших понять в літературознавстві, адже це поняття має і

ширше значення, і вужче. Так, Д. Наливайко у науковій розвідці «Стиль напряму й індивідуальні стилі в реалістичній літературі ХІХ століття» трактує стиль як «формотворче начало, певний внутрішній закон творчості, що визначає ритм і композицію, характер образотворчості й інтонацію, всю складність художньої мови творів, котра, як відомо, не зводиться до мовно-стилістичних засобів, а включає й надмовні елементи. Проявляється стиль як на рівні окремого твору, так і на рівні творчості митця і цілих течій та напрямів».

Стиль, за Д. Наливайком, означає не лише наявність певних прийомів, їх співіснування в межах художнього тексту, а і певну художню зумовленість, органічний зв'язок в середині тексту, тому стиль вбирає в себе як категорії художньої форми, так і світоглядні категорії.

У кожного письменника свій стиль, у якому переплітаються і світобачення, і художня майстерність митця. Водночас літературознавчий напрям, літературознавча течія, літературознавчий жанр, літературознавча мистецька епоха, тип художньої творчості теж характеризуються певним стилем. Отже, поняття стиль можна вживати як у широкому, так і у вузькому його розумінні. Стилістичний аналіз передбачає зокрема аналіз мови художнього тексту.

Таким чином, стилістичний аналіз передбачає два аспекти «занурення». Якщо йдеться про «вузьке» розуміння стилю, то тоді ми занурюємося в дві точки – автор і текст (двофокусне занурення). Якщо ж ми підключаємо ідіостиль епохи, то тоді це буде вже трифокусне «занурення», адже ми занурюємося у точки – автор, текст і культура. На подібне занурення ми натрапляємо, коли порушуємо проблему психологізму у творі.

Етнокультурний аналіз формує уявлення про національне в літературі. Ж. Клименко зауважує, що ознайомлення з елементами такого типу аналізу можливе ще в середній ланці, однак лише сформованість абстрактного мислення учнів на вищому рівні, тобто у старшій школі, дозволяє вести мову

про повноцінне усвідомлення значущості аналізу та інтерпретації художнього тексту з урахуванням національної складової.

1.3. Провідні тенденції актуалізації країнознавчого матеріалу в шкільному курсі зарубіжної літератури

На формування грамотного, естетично розвинутого та творчого читача, який «радіє від спілкування з художнім твором, здатен до емпатії і вміє «побачити» сховане за словами і фразами» (О. Ісаєва) спрямовані всі зусилля сучасної шкільної літературної освіти. Власне зарубіжна література як предмет, зазначає С. Сафарян, покликана сформувати особистість учня-читача, його духовно-ціннісних орієнтацій, художнього смаку, культурно-пізнавальних інтересів, здатного сприймати художні твори, написані в різні історичні періоди, в межах різних національних і культурних традицій, відмінних естетичних парадигм, розуміти конкретно-історичні і загальнолюдські духовні цінності.

Сучасні тенденції в методичній науці, зокрема і в процесі викладання зарубіжної літератури, спрямовують літературну освіту до інтеграції з іншими галузями знань, до встановлення міцних міжпредметних зв'язків, розкриття глибокого потенціалу, закладеного в художньому слові.

Важливість актуалізації принципів краєзнавчого (країнознавчого) та етнокультурного підходів у викладанні зарубіжної літератури підкреслюється численними працями вітчизняних методистів (Ж. Клименко, С. Сафарян, В. Гладишев та ін.). Реалізація цих принципів передбачає засвоєння знань з історичної, культурологічної та літературознавчої галузей. Учні, які сприймають мистецтво, зокрема літературу, не засвоюючи історичні, суспільні, культурні факти, не здатні цілісно осмислити феномен художнього твору. Навіть віддалені у часі легенди і міфи зберігають свою потенційну актуальність через постійне звернення до них художньої літератури, тим самим вони стають важливими і для загальнокультурної пам'яті, і для збереження конкретних національно-історичних надбань.

Учень має бути підготовлений до розпізнавання «мінімального комплексу знаків» і сприйняття «ціннісних доміант традиційного матеріалу в його нових варіантах» (А. Нямцу). Саме таку функцію виконують фонові знання. Першість у теоретичному узагальненні та обґрунтуванні цього методичного терміну належить С. Сафарян. Дослідниця визначає фонові знання як наукові систематичні знання, що мають інформаційно-культурологічний характер, не завжди прямо зв'язані з художнім текстом, проте без них його розуміння неможливе; це знання, які з тих чи тих причин не можна почерпнути з певного художнього тексту, але які в прихованому для читача (а іноді й для письменника) вигляді в ньому містяться [; с.189].

Вікові особливості учнів, рівень розумового і літературного розвитку учнів впливають на те, наскільки глибоко будуть сприйняті фонові знання. Систематичність фонових знань, викладення їх у певній послідовності і взаємозв'язку – запорука успішного діалогу між читачем та художнім твором, діалогу, який модерує учитель-професіонал. Фонові знання безперечно пов'язані з іншими галузями знань, із основами тих наук, які викладаються в шкільному курсі освіти. Виважена інтеграція знань з інших предметів сприятиме актуалізації фонових знань та доцільності оперування ними.

С. Сафарян переконана, що для адекватного сприйняття учнями прочитаного твору учитель має апелювати до відомостей історико-культурологічного плану, здобутих через «масову культуру». Художній текст завжди відображає, є проекцією авторського світобачення, згоди або незгоди автора зі своїми сучасниками, колегами, співвітчизниками (якщо це стосується важливих націєтворчих питань). Художній текст може бути незрозумілий з відстані часу через особливість контексту, в якому цей твір було написано. Сучасники письменника не потребували спеціальних коментарів до тексту, їм були близькі висловлені ним думки, а от сучасні читачі з відстані часу мають розкодувати авторський задум і долучати до цього сформовану країнознавчу компетентність і фонові знання.

У межах діалогічного підходу до вивчення зарубіжної літератури використання країнознавчого матеріалу також є особливо продуктивним, оскільки збільшує ефективність пізнання художнього твору, мотивує до самостійної і пошукової роботи, сприяє розвитку креативного мислення, допомагає усвідомити неповторність національних літератур.

Від середини ХХ століття набувають потужності такі способи прочитання художнього тексту, які розширюють, за словами Ю. Вишницької, тричленну координату «автор-текст-читач», уводячи нові точки: культура, текст, міф тощо. В такому контексті очевидним є долучення країнознавчої інформації до вивчення художнього тексту з метою встановлення успішної комунікації між учнем як інтерпретатором тексту та самим письменником як представником певної історичної доби, культурної епохи, виразником духу і настроїв покоління, продовжувачем певних традицій в реалізації певної теми, в осмисленні певних сюжетів і мотивів.

Державний стандарт базової середньої освіти націлює словесників, викладачів, вчителів середньої і вищої школи вивчати (викладати) текст з урахуванням культурологічного виміру, тобто в культурологічному контексті. Маються на увазі ті особливості культури, в яких був створений художній текст, і тенденції розвитку різних видів мистецтв тощо.

Концепцією літературної освіти культурологічний принцип визначено як один із визначальних принципів вивчення літератури, який забезпечує розширення світогляду здобувачів освіти, усвідомлення місця літератури серед інших видів мистецтва та в духовній культурі народу й людства в цілому. Сучасні дослідження пропонують інтерпретацію літературних творів з урахуванням філософських, естетичних особливостей тієї чи іншої доби. До цілісного сприйняття художнього тексту спрямовують праці Б. Шалагінова, П. Михеда та ін. дослідників.

Мета залучення країнознавчого матеріалу до вивчення зарубіжної літератури, використання країнознавчих відомостей на етапі підготовки до сприймання, аналізу та інтерпретації художнього тексту полягає в тому, щоб

усвідомити, що текст – це явище культури, в якому поєднуються багатовіковий досвід людства і пам'ять доби, пам'ять народу (етнічна пам'ять). Домінантою такого типу аналізу є фонові знання. Романи Дж. Ф. Купера, що склали пенталогію, – перспективні тексти з огляду на можливість їх ефективної інтерпретації за допомогою країнознавчого підходу. Цикл із п'яти романів став одним із найбільш читаних американських пригодницьких романів ХІХ століття.

Н. Криницька зауважує, що для американської нації, яка протягом ХVІІІ–ХІХ століть розвивалася у русі зі Сходу на Захід і відвойовувала землі в індіанців, одним із базових стало поняття фронтиру. В історії США воно вживається на позначення зони відкриття й освоєння нових земель Дикого Заходу. Поняття фронтиру відіграло велику роль у формуванні американської національної міфології.

Американські романтики ідеалізували Дикий Захід і саму тему пограниччя. В. Ірвінг зображував фронтір, спираючись на власні враження. У «Книзі шкитців» індіанський характер осмислено в контексті становлення американського національного характеру. Справжнє відкриття теми пограниччя, фронтиру відбулося, переконана Г. Чепурда, у творчості Дж. Ф. Купера. Епопея національної історії стала органічною літературною формою для цього матеріалу.

Письменник художньо досліджує прояви культурного зіткнення між поселенцями-колонізаторами і індіанцями, створює персонажів, які втілюють найкращі риси обох культур.

О. Пригодій звертає увагу на особливість надання імен в романах пенталогії. Посилаючись на Дж. Порте, він зауважує, що представники цивілізації використовують імена як інструмент влади, адже їхня мета володіти природою, а не знати її. В аспекті культурологічного підходу до прочитання тексту роману «Останній із могокан» важливо звернути увагу на хронотоп роману. Через зображення простору і часу в романі Дж. Купер

дозволяє зрозуміти, якою насправді оригінальною є культура індіанців, підмічаючи найменші прояви її самотності.

Важливо звернути увагу, що за умов відсутності іншомовного культурного середовища, саме читання художніх творів виконує роль інформаційного каналу по якому передається культурна, естетична, аксіологічна інформація. Нагадаємо, що аксіологічна функція художнього твору є однією із найважливіших. Вона орієнтована на вилучення з художнього твору моральних, етичних, культурних цінностей і сприяє формуванню ціннісних установок на загальнолюдські ідеали та еталони поведінки у тих чи інших ситуаціях, рівність і цінність всіх культур. Ця функція впливає на виховання сприйняття полікультурності як фактору взаємозбагачення особистісного досвіду.

Підсумовуючи основні тенденції, в межах яких розглядаються питання доцільності долучення (використання) країнознавчих матеріалів на різних етапах уроку з метою збільшення його ефективності, інформативності, пізнавальної спрямованості, емоційної насиченості, а також для поглиблення рівня сформованості навичок аналізу та інтерпретації художнього тексту учнями старшої школи, відзначимо, що однією із прерогатив долучення відомостей з інших наук (в основному гуманітарного спрямування) є також врахування важливих функцій художнього твору.

Сам художній твір сам по собі вже є джерелом певних знань країнознавчого характеру, містить інформацію про культуру, історію, традиції і звичаї різних народів, а також насичений певними, притаманними конкретній епосі філософськими ідеями, поглядами, концепціями. Тому важливо розуміти, що і сам художній текст уже є засобом міжкультурної комунікації, в ньому і через нього сформовано певні стереотипи у сприйнятті представників певного народу, культурної або мовної спільноти. М. Калініченко справедливо зауважує, що тексти Фенімора Купера саме на сучасному етапі розвитку вітчизняної і світової літературознавчої думки перспективні з огляду на

репрезентацію в них концептуальних основ американської ментальної картини світу.

Пізнавальна функція художньої літератури сприяє формуванню читацької компетентності, становленню кваліфікованого читача, який спроможний глибше пізнати об'єктивну дійсність, дбати про свій особистісний розвиток. Через ставлення до того, що ми називаємо проявами «національного» в літературі, культурними і національними цінностями читач-інтерпретатор пізнає власну сутність, на рівні асоціативного мислення порівнює себе і власні ціннісні й моральні орієнтири із представниками інших культурних груп, культурних регіонів, інших країн світу.

Важливу роль відіграє естетична функція художнього твору. Викликаючи у читача-інтерпретатора інтелектуально-емоційне задоволення, художній текст за посередництвом авторського світосприйняття, що є продуктом певної епохи, розвиває творчу уяву, емпатію, почуття добра, краси. Таким чином зустрічається дві епохи, два читача, сформованих різними історичними і культурними контекстами, різними моделями ціннісних орієнтирів. До естетичної функції долучається виховна. Оскільки із поняттям «національна література» дуже часто пов'язаний образ національного героя, то в даному випадку країнознавча інформація має містити інформацію про героя (образ-персонаж) такого типу, про витоки його появи і становлення в конкретній національній літературі. Відтак художня література моделює зразки поведінки у реальних ситуаціях, а у читача можуть співпадати або, навпаки, викликати гостре неприйняття певні вчинки і траєкторії руху героя. Жодних сумнівів не виникає у методистів щодо того, що читаючи художній твір з орієнтиром на обов'язкове долучення країнознавчого матеріалу, особистість збагачується інтелектуально, морально, культурно, духовно. Важливо розуміти в контексті нашого дослідження, чия творчість була прикладом літературного орієнтиру для Фенімора Купера, які цінності як представник певної культури він сповідував, які настрої і погляди своїх сучасників хотів відобразити на

сторінках творів, а які були для нього та його сучасників особливо неприйнятними і він волів їх уникати.

Погоджуємось із твердженням Ж. Клименко про те, що усвідомлено чи неусвідомлено читач-реципієнт певною мірою наслідує ідеал героя, програму дій чи культурних установок закладених у творі. Ця функція сприяє вихованню поваги та толерантного ставлення до різних культур, вмінню долати соціокультурні відмінності. Таким чином реалізується потенціал ігрової, моделюючої функції художньої літератури, коли читачеві вдається візуалізувати інформацію, перенести себе у інше культурне середовище, підготуватися до тих випробувань, які очікуватимуть на персонажів. Особливо ефективним і на цьому етапі є застосування карти місцевості, на території якої відбуваються події, проведення аналогій між сучасним світом (географічним, природним, історичним, державним тощо) і світом, зображеним у творі, особливо якщо це стосується тих творів, в яких розповідається про події, що віддалені у часі від сучасного читача.

Через комунікативну функцію художнього твору читачеві-реципієнту вдається через авторський погляд на світ розкодувати авторський задум і поглибити розуміння змісту твору, відтворити образи і події, про які йдеться у творі та авторське ставлення до них, сформувані вміння взаємодіяти з іншими інтерпретаторами тексту у процесі комунікативної діяльності та міжкультурного спілкування. Виходячи з зазначених вище функцій іншомовного художнього твору, можна стверджувати, що між ними існує тісний взаємозв'язок. Кожна з наведених функцій відіграє важливу роль у вихованні здобувача освіти як полікультурної особистості, у формуванні культурної та крос-культурної компетентності.

Культурологічна лінія, в межах якої здійснюється використання країнознавчого матеріалу на уроках літератури, визначена Державним стандартом 2011 р. як одна з основних ліній під час вивчення художніх творів у Державному. У новому Державному стандарті базової середньої освіти 2020 року, культурна компетентність посідає вагомe місце і є однією з одинадцяти

ключових компетентностей, передбачених як наскрізні протягом усього часу здобуття середньої освіти.

М. Гусак слідом за Ж. Клименко вказує на те, культурологічна лінія при вивченні художніх творів дозволяє уникнути т.зв. «конфлікту часу» і «конфлікту менталітетів», особливо якщо автор літературного твору є представником іншого часу та іншої країни. На жаль, найчастіше, наголошують представники вітчизняної науково-методичної галузі, культурологічну лінію розуміють як демонстрацію на уроці певних картин чи творів музичного мистецтва, що репрезентують той чи інший період у світовій культурі, а також презентацію фрагментів кінофільмів та театральних вистав, знятих за творами, що вивчаються учнями. Насправді ж, переконана Ж. Клименко, культурологічний підхід забезпечує значно глибший аналіз художнього твору, адже дає можливість розглянути його у системі культури та філософії того часу, коли він був написаний.

В умовах інтердисциплінарної освіти країнознавчі знання формують уявлення про літературний твір чи автора у зв'язку з іншими предметами (історією, географією, культурологією, філософією), створюючи комплекс взаємопов'язаних знань. Обов'язковою в такому підході є візуалізація, що допомагає краще утримувати увагу учнів, полегшує перехід від конкретного мислення до абстрактного.

Проблемою використання країнознавчих знань у практиці викладання зарубіжної літератури займалася значна кількість дослідників (В. Доманський, З. Кирилюк, Ж. Клименко, А. Мельник та ін.). На думку Ж. Клименко, розгляд твору з урахуванням країнознавчого компонента – необхідна складова його детального та глибокого розуміння. Окремі твори або групи творів орієнтовані на країнознавчий аспект вивчення через виразне відображення у них національної картини світу, менталітету, відтворення історичного, географічного минулого, – тому вивчення їх із відривом від країнознавчого матеріалу є недоцільним та нелогічним. У ході висвітлення етнокультурного аспекту творів на уроках зарубіжної літератури варто скористатися

рекомендаціями, розробленими Ж. Клименко, та втілити поступовий перехід від сприймання учнями експліцитних етнокультурних компонентів твору до осмислення імпліцитних.

РОЗДІЛ 2. ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ

2.1. Дж. Фенімор Купер – засновник жанру пригодницького роману в американській літературі і творець американського міфу

За словами Т. Денисової, ранній американський романтизм, представником якого був Джеймс Фенімор Купер, «зароджувався під слоганом націєтворення, формування оригінальної літератури новонародженої країни як нагальної і необхідної компоненти її культурної незалежності» [; с.120]. Американський романтизм – феноменальне явище не лише з огляду на те, що він не схожий на інші романтичні рухи, а й з огляду на саму необхідність виокремлення романтичного періоду в історії американської літератури. Т. Денисова звертає увагу на ті віхи, що мали місце за період академічної легітимізації творчості класиків американського романтизму. Це стаття Пола Кауфмана «Романтичний рух» (1925), наукова праця Д. Г. Лоуренса про американський роман, видання Л. В. Паррінгтоном «Головних течій американської думки» (1927, другий том присвячено власне романтизмові як засадничій, фундаментальній епосі з точки зору формування ментальності й становлення і розвою американського суспільства).

Отже, романтизм в американській літературі насамперед пов'язаний із формуванням національного характеру, становленням націєтворчих ідей, визначенням культурної самобутності. Проте на батьківщині американського романтизму спостерігаємо зовсім інше, відмінне від європейського підходу ставлення до цього періоду. У статті Т. Денисової розміщено інформацію про те, що в жодному із сучасних підручників, зокрема і у найавторитетніших «The Heath Anthology of American Literature» за редакцією П. Лоутера, академічному підручнику (Кембриджська історія літератури за редакцією Е. Елліотта), романтизм не виокремлено як окрему добу в літературному розвитку США, а історія виписана не через звичні для європейського дослідника літератури ключові параметри, а з опертям на специфічні риси

того чи іншого періоду саме культурної історії країни. По суті визначальним і вихідним для легітимізації дослідження унікальної й оригінальної творчості американських романтиків стало дослідження Ф. Маттісена, опубліковане у 1941 році.

Американський романтизм, особливо на ранньому етапі свого становлення, зосередив увагу на історичних витоках формування американської культури, етнокультурних особливостях американської нації, американського національного характеру. Загальновідомо, що історія та культура США у порівнянні з історією та культурою європейських країн досить молоді, але сповнені драматичних подій, оскільки формування національного американського характеру відбувалось за часів важкого і тривалого в часі періоду завоювання нового континенту. Перші поселенці (в основному голландці, а згодом англійці та французи) через складні умови боротьби із дикою природою, непростий шлях розбудови на ще необжитих просторах нової цивілізації не могли приділити достатньо часу й зусиль розвитку культури. Незважаючи на це, культура перших американських поселенців розвивалась і створювала усі можливості для розвитку освіти, мистецтва, літератури.

Найвідоміший дослідник світової літератури американець Гарольд Блум називає Романтизм Демократичною епохою. До свого канону «книг на тлі епох» – списку, що складається із 300 книг, Г. Блум долучає роман Дж. Ф. Купера «Звіробій».

Протягом другої половини XIX століття ім'я Фенімора Купера поступово зникло з авангарду американських письменників (американської літератури). І усе це незважаючи на (або в результаті) незгасаючу постійну популярність. Поштовхом до такої долі Купера з-поміж академічних критиків і непересічних, підготовлених читачів (*highbrow readers*) була характеристика, критика (вирок), яку він отримав від Марка Твена; протягом багатьох років гучна критика Марком Твеном «Звіробоя» («*The Deerslayer*») в есе «Літературні злочини Фенімора Купера» («*Fenimore Cooper's Literary*

Offenses») підсумувала те, що знали про творчість і Фенімора Купера пересічні американці і яким чином оцінювали її. В якості винагороди, його оповіді про море і ліс принесли (здобули для нього) сумнівну репутацію письменника пригодницьких дитячих книжок, у той час як решта його романів залишилися стояти на полицях бібліотек непрочитаними.

Не викликає подиву, що один із перших критиків, який серйозно поставився до романів Дж. Фенімора Купера, Джеймс Гроссман, був більше професійним юристом, аніж професійним академічним критиком. За винятком першопрохідців у цій справі (відкриття творчості Купера для широкого загалу), зокрема Роберта Е. Спіллера, лише в 50-х роках творчість Купера вперше стала об'єктом ґрунтовного наукового інтересу – хоча в оцінці Купера Льюїсом у його фундаментальному дослідженні «Американський Адам» («The American Adam») такі фрази, як «маргінальний» («'marginal'»), «дивовижна відсутність координації» («astounding lack of co-ordination»), «нестерпно сентиментальний» («unbearably sentimental») все ще присутні у достатній кількості. Навіть не зважаючи на зусилля таких критиків, як Р.В.Б. Льюїс (R.W.B. Lewis), Джеймс Франклін Берд (James Franklin Beard), Маріус Бьюлі (Marius Bewley), Джордж Деккер (George Dekker), Джеймс Гроссман (James Grossman), Дональд А. Рінг (Donald A. Ringe) і Генрі Неш Сміт (Henry Nash Smith) – автор книги «Virgin land: The American west as Symbol and Myth» (Cambridge, 1970) реабілітувати творчість і постать Фенімора Купера, новий критичний клімат 40-х і 50-х років був загалом ворожий до такого «технічно обмеженого» письменника, яким був Купер. В результаті Купер залишався – у кращому випадку – лише маргінальним прецедентом у великих (ключових) антологіях («only a marginal presence in the major anthologies») і його ніколи не включали до канону «серйозної» чи «великої» американської літератури («the canon of «serious» or «great» American literature»).

Лише в 60-х роках, коли в американській літературній критиці почали домінувати менш формалістичні віяння і успіх (визнання, популярність)

автора перестала бути мірилом (ознакою) мистецької неповноцінності (artistic inferiority), почала сходити зірка Купера. Невдовзі Купер посів належне йому місце в історії американської літератури як один із найдавніших міфотворців Америки, один із фундаторів американської національної свідомості (американського національного характеру), «найбільш міфопоетично обдарований з усіх американських письменників», за словами американського літературного критика Леслі А. Фідлер (Leslie A. Fiedler, 1917–2003). Фідлер («The Return of the Vanishing America», «Повернення зникаючої Америки»), звичайно спирався на погляди Д. Г. Лоуренса («Studies in Classic American Literature», 1923), який був одним із перших, хто запропонував прочитувати історії Купера з точки зору трансцендентного національного міфу. Пишучи ще далекого 1923 року. Д. Г. Лоуренс – безсумнівно досі один із найбільш проникливих, уважних коментаторів Купера, незважаючи на своєрідну, специфічну, імпресіоністичну природу його критики, визначив (дав характеристику) тексти про Шкіряну Панчоку як «справжній міф Америки», а Натті Бампо як втілення найбільш справжнього американця («the very intrinsicmost American»).

Аргумент, який наводить Дж. Деккер у праці «James Fenimore Cooper and Romance Tradition», полягає в тому, що критична доля романного жанрового різновиду, до якого, як правило, зараховують твори Купера, значною мірою вплинула на те, як він писав і як ці твори сприймалися протягом багатьох років. І навпаки, зростання або падіння репутації Купера з інших, часом позалітературних (екстралітературних) причин без сумніву сильно вплинуло на репутацію пригодницького (романтичного, авантюрного) роману («the romance novel») або як його просто, найбільш часто і не завжди виправдано називають романом (the “romance”).

І хоча деякі ревізійністські (орієнтовані на перегляд існуючих в літературознавстві переконань і стереотипів) історики літератури останніми роками намагалися звинувати Купера в сексизмі, расизмі та спотворенні історичних фактів, автор цієї праці вважає, що більшість критиків погодиться із

твердженням Берда, який написав у своєму виданні творів Купера про те, що «жоден інший автор, що так майстерно володіє образністю, не міг так вдало інтерпретувати американський досвід для Америки та світу» і що «жоден інший великий американський письменник так послідовно не ототожнював себе з усією любов'ю і з усім гнівом із численними проблемами, з якими завжди має справу молода держава, молода республіка». Купер був би дуже задоволений тим, як оцінюють його життєтворчість наші сучасники. Читаючи листування Купера із першим видавцем його творів, Гудрічем, не можна не помітити, яким цілеспрямованим і амбітним він був як письменник-початківець («very self-conscious and ambitious»). У цьому контексті Воррен Мотлі влучно звертає увагу на «надмірну і передчасну впевненість Купера у своїй літературній силі». Загальновідомо, що вже зі своїм першим романом («Застереження») Купер не просто мав намір стати успішним письменником: він мав свідомий намір змагатися із популярними, визнаними британськими авторами того часу (хоча він визнавав, що «Застереження» - це книга, яка була написана поспіхом і не дуже вдало з точки зору письменницької уважності, охайності тощо). Купер зізнавався Гудрічу, що мав значно більший успіх в Англії, ніж у своїй батьківщині, і набагато більше мав поціновувачів свого таланту у Бостоні та Філадельфії, аніж у Нью Йорку.

Скрутне фінансове становище, в якому він перебував на той час, було без сумніву тією причиною, чому він хотів досягти популярності і комерційного успіху. Однак від самого початку було зрозуміло, що на початку своєї кар'єри Купер був особливо чутливим до тієї потужної ролі, що могла випасти на долю популярного автора у вирішенні ідеологічних суперечок, які на той час охопили країну. Тому він декларує у «Застереженні»: «Книги значною мірою є інструментами контролю думок такої нації, як наша. Вони однаково потужні як двигуни, і можуть, як врятувати, так і знищити». На відміну від «Застереження», його другий роман, «Шпигун» був представлений як «безпосередньо американський роман». Відповідно до вирішальної фази в становленні Америки, за задумом автора була потреба з'ясувати, чи готова

американська аудиторія американських тем і сюжетів, зокрема тих тем, які торкалися культурної ідентичності нації та її ідеологічного статус кво.

«Завдання зробити американські звичаї та американські краєвиди привабливими для американського читача, - писав Купер Гудрічу у зв'язку із публікацією «Шпигуна», - важке завдання, і я не можу бути впевненим, чи це мені вдасться». Судячи з успіху роману «Шпигун» (книжка швидко витримала три видання, була перекладена й адаптована для постановки на сцені), Куперу таки це вдалося зробити. І після того, як його третій роман – «Піонери» – підтвердив його вміння збирати велику аудиторію шанувальників-читачів (перший тираж накладом у 3500 примірників було продано вже на ранок після публікації роману), Купер незабаром був визнаний як вдома (у США), так і за кордоном, як голос американського народу. Якби літературний наставник, вірець Купера, сер Вальтер Скотт, став би «Чарівником Півночі», то Купер однозначно посів би місце «Чарівника Заходу». Саме із цією тенденцією розгляду творчості Купера пов'язують визначення жанрової специфіки його текстів як вестернів.

Той факт, що сучасна оцінка творчості і постаті Купера, тобто митця, який успішно відтворив сутність американського досвіду (пам'яті) в постійний міф, збігається з улюбленою роллю Купера як співця нації, яка за іронією долі може суттєво похитнути його авторитетне місце в історії американської літератури. Статус Купера нині визначається як розповсюджувач міфів (транслятор міфів). Зберігається тенденція – принаймні серед деяких критиків – «читати» митця Купера так, як Купер «читав» американську культуру: як єдиний, централізований міф, який прагне до упорядкування того, що в основному є невловимим конгломератом неоднозначних понять. Іншими словами, хоча минуло вже майже століття відтоді, як критики почали асоціювати Купера із міфотворцем, спираючись на його романи, тільки тепер ми наблизились до того моменту, коли ці романи під загрозою від надмірної присутності у них образу їхнього міфічного творця.

Знову ж таки, саме Лоуренс передбачив цю проблему задовго до того, як Купер був міфологізований – за його ініціативою – сучасними критиками. Можливо, саме Лоуренсова власна довічна стурбованість подвійністю людської природи змусила його так чітко зрозуміти, що «міф про тугу» Купера лише ледве прикриває фундаментальну психологічну тріщину як у самому художнику, так і в суспільстві, яке він міфологізував. Замість того, щоб бути тільки Купером, людина, як стверджував Лоуренс, була серйозно розділена проти самого себе, так і не зміг визначитися, чому він віддає перевагу вігвам, а не паризькому готелю, Чингачгуку, а не своїй дружині, або Натті Бампо, а не своїй «скромній особі». Зрештою, Купер хотів реалізувати обидва варіанти, але це було так само ймовірно, як Натті Бампо, той «святий з рушницею», який фактично залишився оленем на березі озера Отсего.

Образ і постать самого Дж. Фенімора Купера наділена в історії американської критики певною архетипністю. Критик Воррен Мотлі наголошує на непростому виборі, який Купер змушений був робити протягом свого життя. У своєму останньому дослідженні «Американський Авраам» В. Мотлі стверджує, що спроба примиритися зі спадщиною батьків-революціонерів є одним із основних способів у творчості Купера. Він бачить пошук Купером батьківської влади як основне обґрунтування своїх романів: «Для Купера історія Авраама пропонувала міфічну типологію конфлікту поколінь та історичних змін», і далі він каже, що історія Авраама «бере початок від архетипного значення у творчості Купера».

Однак, коли він згодом стверджує, що прагнення Купера досягти літературного успіху було, по суті, зворотним боком паралізуючого комплексу неповноцінності, від якого він страждав, будучи дитиною Революції у другому поколінні, – прагнення стати популярним автором як спроба підняти його пригнічене еґо – Мотлі перетворює людину Купера на архетип Купера. Цим пояснюється його прагнення сублімувати (подати в іншому світлі) неоднозначні біографічні факти з життя Фенімора Купера, щоб укласти

(створити) міф про письменника післяреволюційного (післявоєнного) покоління.

Еморі Елліот писав, що література у післяреволюційну (післявоєнну) епоху перебувала в занепаді, переживала серйозну кризу. Після всезагального захопливого настрою від переконання в тому, якою великою є роль літератури в новій державі (як засіб поширення, розповсюдження знань і обнадійливе світло для вільних громадян), митці середини 1780-х років були занепокоєні втратою інтересу з боку пересічних читачів, оскільки ті більше не визнавали їхнього духовного та культурного авторитету.

Дослідники історії американської культури виокремлюють три періоди культурної історії Америки. Зупинимось на кожному з них, адже вони вплинули на сучасну американську культуру і сформували тип американського світобачення і світовідчуття. Колоніальний період – період колонізації північноамериканського континенту – це період становлення американської нації, а відтак і формування та становлення нових ідеалів, не лише політичних, а й передовсім моральних, формування уявлень про національну ідентичність нової нації – американської нації.

Пуританський тип свідомості домінував серед перших американських поселенців – вихідців з Європи. Отже, об'єднуючим для романтизму, переконана Т. Денисова, в його американському варіанті стає дискурс духовності, зокрема християнської. Простежуючи генетичну спорідненість між романтизмом та іншими наступними періодами у розвитку американської літератури, варто взяти до уваги культурний та естетичний діалог постмодерністського мистецтва із моделями, сконструйованими письменниками-романтиками: «постулати Едгара По щодо ігрової природи мистецтва, готорнівське перебування в аурі *ambiguity*, неоднозначності, полісемантики, численних віддзеркалень, Мелвіллівська необмежена у рівнях свого витлумачення символіка, Куперівська напівфантастична, напівнатуралістична пригодницька насиченість напівблагородного – напівприродного життя героїв; усміхнена багатозначна іронія В. Ірвінга, –

тобто, цілий спектр естетичних надбань із блискучого романтичного арсеналу, що досить легко піддається варіюванню, переиграванню, несподіваним витлумаченням через неоднозначність самої своєї природи» [Денисова; с. 121].

Перший період культурного становлення в історії США важливий тим, що він поклав початок згуртуванню нації, що виокремлюється своїм самобутнім характером, поступовим формуванням політичних ідеалів, надзвичайно важливих для американців. Цей час можна розглядати як час формування і народження пантеону національних героїв. Насамперед йдеться про такий епічний фон для формування національної героїки як війна (боротьба) за незалежність. Ця частина історія стала частиною національного американського міфу. Сприяло розвитку цього міфу також і те, що в цей час формується власне американський варіант англійської мови, заснований на британській англійській мові і водночас такий, що має чимало запозичень з інших мов, особливо мов тих народів, що склали основу, підґрунтя американської нації.

Другий період формування американського національного характеру співвідноситься із періодом становлення американської демократії. Незалежність від Великої Британії, що за своїм політичним устроєм була і залишається монархією, поклала початок розвитку американського суспільства на засадах демократичного світоустрою. Цей період також важливий тим, що за цей час формується американська система освіти, розвиваються американська поезія і проза. Саме через ці соціальні інститути закріплюються риси національного характеру, налагоджується комунікація щодо передачі цих знань новим поколінням. Навіть вплив британської літератури на американську словесність на цьому етапі культурного становлення Сполучених Штатів Америки було подолано. Прикметною рисою американського письменства того часу стало те, що художні твори мали своїм підґрунтям національний матеріал, були зосереджені на розкритті різноманітних і водночас специфічних виключно національних тем і проблем.

Третій період в історико-культурному розвитку США позначений перетворенням аграрної країни на індустріальну. Зростання кількості міст, розвиток автодоріг, пік автомобільного виробництва тощо сформували винятково американський стиль життя. Усе, що стосується і пов'язане із масовою культурою, відтепер асоціюється з американським способом і типом життя і мислення. Масова культура – домінуючий тип культури ХХ століття не лише у США, а й у Європі.

Тексти Купера, як і представника пізнього американського роману Г. Мелвілла, були створені в країні, яка декларувала демократичні гасла, якій суперечили інститут рабовласництва і прояви насильства над тубільним індіанським населенням. Саме тому, переконаний М. Калініченко, спроби американської нації усвідомити власну ідентичність призводили до необхідності з'ясувати, якими є, а якими можуть і повинні бути стосунки білого людини з представниками іншої культури.

2.2. Етнокультурні особливості пенталогії про Шкіряну Панчоку

Важливу роль у формуванні й художньому втіленні національного американського характеру відіграла творчість Джеймса Фенімора Купера. Зображуючи «романтику і будні фронтиру», «демократію і долю Америки» (Т. Вільямс), Купер сам був «чоловіком дії», енергійний і завзятий насамперед у розвитку свого таланту. Його тексти, художні і публіцистичні, сповнені власного погляду на сучасне йому життя, рясніють висловленнями на адресу сучасного йому суспільства. «Агамемнон письмового столу», як часто називали його колеги по художній творчості, він використовував будь-яку нагоду і можливість для сприяння розвитку культури. Створені його уявою художні образи і досі вважаються неперевершеними прикладами людської гідності, витривалості. Енергійністю авторського темпераменту наповнена його проза. Художній простір романів Фенімора Купера завдяки майстерним картинам і описам прекрасно візуалізується. Читачів й досі вражає

неперевершене вміння письменника-романтика оповідати, творити реальний світ історії у белетристиці.

Отже, ведучи мову про витоки власне американської національної ідентичності, слід мати на увазі, що вони коріняться за часів завершення колоніальної залежності країни. Національну ідентичність варто відрізнити від ідентичності суспільної, точкою відліку для якої є сам факт проголошення незалежності, зрілості молоді у політичному значенні держави. Становлення і розвиток мовної, етнічної, релігійної однорідності – це та проблематика, що стосується безпосередньо ідентичності суспільства.

У творчості письменників-романтиків, до когорти яких зараховують і Джеймса Фенімора Купера, знайшли відображення особливості формування країни, специфіка культурної та національної ідентичності, у свою чергу відображені у національному характері американців.

Значна частина перших поселенців, особливо ті, що були вихідцями зі Старої Англії і мали англо-саксонське коріння, була від самого початку освоєння нових земель зорієнтована не лише на заселення великої території Північної Америки, а й на особистісне зростання, самореалізацію, просування і реалізацію власних інтересів, в основному економічних, які знайшли вияв у заповзятливості та винахідливості – тих якостях, які в першу чергу були необхідні для виживання в складних умовах нового континенту. Саме ці риси (винахідливість і прагнення до особистісного успіху) найбільшою мірою притаманні американському національному характеру, саме за цими рисами американців відрізняють від інших народів.

З біографії Дж. Фенімора Купера відомо, що предки письменника походили з англійських квакерів, які вирізнялися своєю працьовитістю, упертістю, наполегливістю, суворістю. Батько Фенімора Купера успадкував такий енергійний темперамент своїх предків, не поступався він їм і своїм консерватизмом. Селище Куперстаун, засноване батьком письменника, було розташоване неподалік фронтиру – кордону, що розділяв землі поселенців і територію, де жили індіанці, корінне населення цих земель.

Для формування образу національного героя письменникам-романтикам, особливо представникам раннього етапу у розвитку романтизму, достатньо було звернути свою увагу на сміливих борців із дикою природою. Так, в уяві митців поступово вимальовувався міфологізований образ самотнього героя, чий наполегливість і завзяття загартовували його характер і дозволяли приборкувати дику природу навколо, вступати в двобій із супротивником, вигравати вирішальну битву за життя.

Прикметно, що у творчості Дж. Ф. Купера образ борця із дикою природою принципово відрізняється від образу винахідливої і заповзятливої людини. Цей образ, на думку дослідників творчості письменника, викликає у нього скоріше зневагу, засуджується ним. Відтак особистісні переконання письменника і людини суперечать національному ідеалу. Власне, щодо Купера то з біографії відомо, що його особисті погляди, зокрема і ставлення до американської історії, не знаходили відлуння в національному ідеалі і національному міфіві, за що більшість сучасників дорікали йому. Америка була відкрита Купером через його творчість у тому числі і для самих американців.

Свій шлях в літературі Дж. Ф. Купер розпочав досить оригінально. Читаючи своїй дружині Сьюзен сучасний англійський роман, він вирішив спробувати власні сили. Так з-під пера майбутнього відомого письменника вийшов роман «Застереження» («Precaution», 1820), дія якого відбувається в Англії. Натхнений творчістю Дж. Остін, Дж. Ф. Купер також зосередився на темі моралі і звичаїв. Роман «Застереження» був опублікований анонімно, але отримав чимало схвальних відгуків в США та Англії. Сюжет наступного роману, другого за рахунком, – «Шпигун», («The Spy», 1821) – був натхненний американською казковою історією, розказаною сусідом і другом родини Джоном Джеєм. Роман «Шпигун» став першим американським романом, який став бестселером як у США, так і за межами країни. Щоб задовольнити попит читачів, його перевидавали кілька разів.

Дія в романі розгортається на «Neutral Ground» – «нейтральній території» між британськими та американськими військами та їхніми партизанськими союзниками в окрузі Вестчестер, штат Нью-Йорк, – і зосереджена головним чином на шпигунстві та сутичках, що відбуваються переважно в тому місці, яке більшості відоме як родинний маєток Джона Джея «The Locusts» в Раї, штат Нью-Йорк. Частина маєтку збереглася й донині як історичний маєток Джея (Jay Estate) – парк площею 23 акри, в центрі якого знаходиться будинок Пітера Августа Джея. Це ключова споруда історичного району Бостон Пост Роуд, що має національного значення і був створений 1993 року. Це місце є залишком ферми площею 400 акрів, де виріс засновник Сполучених Штатів Джон Джей (1745–1829). Саме сюди Дж. Джей повернувся, щоб відсвяткувати закінчення Війни за незалежність після того, як він домовився про підписання Паризького договору 1783 року з іншими миротворцями: Джоном Адамсом і Бенджаміном Франкліном.

Отже, дім дитинства Джона Джея в Раї був увічнений американським романістом, а сама історія про розвідку за часів Війни за незалежність була заснована на історії, що її Джон Джей (державний діяч, патріот, дипломат, борець з скасування смертної кари, стояв у витоків заснування Сполучених Штатів; другий губернатор Нью-Йорка, головний суддя Сполучених Штатів; керував зовнішньою політикою США протягом 1780-х років, лідер партії федератів (федералістів) після ратифікації Конституції Сполучених Штатів у 1788 р.) розповів Куперу на основі власного досвіду роботи шпигуном в окрузі Вестчестер.

Слідом за романом «Шпигун» світ побачив роман «Піонери» («The Pioneers», 1823), що став першою книгою серії про «Шкіряну панчошу» (The Leather stocking). У серії книг, що складають пенталогію, розповідається про міжрасову дружбу *Натті Бампо*, винахідливого американського лісника, який проживає як вдома серед індіанців племені делаверів, та *Чингачгука* – ватажка племені могокан.

Натті Бампо є головним героєм найвідомішого роману з цієї серії – «Останній із могікан» («The Last of the Mohicans», 1826). Роман було написано у Нью-Йорку, де Дж. Ф. Купер зі своєю родиною жили упродовж 1822–1826 років. Книга «Останній із могікан» стала одним із найбільш читаних американських романів ХІХ століття.

Маємо звернути увагу на важливість правильного перекладу і потрактування назви творів, що увійшли до цієї серії книг. Так, у посібнику М. Пригодія, О. Горенко «Американський романтизм. Полікритика» йдеться про помилку в перекладі назви твору «The Deerslayer», що в українському перекладі відома як «Звіробій», а насправді буквально перекладається як «Мисливець на оленя». Саме таке ім'я – deer slayer (мисливець на оленя) – дали американцеві делавари, у яких він виховувався. Серед делаварів побутувала легенда про те, що колись їхні предки жили попід озером у суцільній темряві. Вони вірили і відчували, що десь є кращий, світліший світ. Одного дня їхній вождь побачив красеня-оленя і почав полювати на нього. Саме олень і вивів делаварів із темряви підземного світу. За традицією делавари вбили оленя і з'їли його м'ясо, але перед ними відкрився новий світ – справжній всесвіт. Отже, історія про оленя може бути потрактована, на думку авторів посібника, як делаварський міф, який роз'яснює їхню версію створення світу. А звідси, і правильна назва роману – «вбивця оленя», що характеризує американця Натті Бампо не просто як повноправного члена племені, а й надає його статусу особливої значущості, а створеному ним образу-персонажеві легендарного звучання.

З роману «The Deerslayer» дізнаємося, що Натті Бампо, за словами М. Пригодія, сердечно кохається в зорях, сонці, небі, Матінці-Природі. Він з молодих років втратив батька і матір і виховувався у племені делаварів

«Останній із могікан. Розповідь 1757 року» – історичний романтичний роман і друга частина із серії «Оповідань Шкіряної Панчохи». Сіквелом (продовженням) цього роману став роман «Слідопит» («The Pathfinder, or The Inland Sea», 1840).

Дія твору має місце у 1757 році під час Франко-індіанської війни (північно-американський театр Семирічної війни), коли Франція та Велика Британія боролися за контроль над Північною Америкою. Під час цієї війни і французи, і англійці використовували в якості союзників корінних американців, але французи були особливо залежними від цього, оскільки англійці значно переважали їх своєю кількістю. Події роману розгортаються напередодні, під час і після облоги форту Вільям Генрі.

Французько-індіанська війна (1754–1763) була театром Семирічної війни. У ній північноамериканські колонії Британської імперії протистояли колоніям Франції. Як зазначалося вище, кожен зі сторін підтримували різні індіанські племена. Відомо, що на початку війни у французьких колоніях проживало приблизно шістдесят тисяч поселенців у порівнянні із двома мільйонами у британських колоніях. Через два роки від початку цієї війни, у 1756 році, Велика Британія оголосила війну Франції, поклавши початок загальносвітовій Семирічній війні. У Сполучених Штатах французько-індіанську війну розглядають як окремий конфлікт, який не був пов'язаний із жодною європейською війною. Для прикладу французькі канадці називають її Завойовницькою війною.

Сім років, протягом яких тривала війна, по суті є умовним часом. Відлік ведеться від дати офіційного оголошення війни у 1756 році і до підписання мирної угоди у 1763 році. Однак фактичні бойові дії на материк Північна Америка між двома колоніальними країнами Францією та Англією тривали упродовж шести років (від Битви під Грейт-Мідовз до падіння Монреаля у 1760 році).

Отже, французько-індіанська війна почалася у 1754 році через територіальні суперечки між північноамериканськими колоніями Франції та Великої Британії в областях, які зараз є західною Пенсільванією та північною частиною штату Нью-Йорк. Війна почалася після того, як Джордж Вашингтон розбив французькі війська в битві при Джумонвілі Глен. На той час Британія та Франція не ворогували.

Н. Криницька зауважує, що для американської нації, яка протягом XVIII–XIX століть розвивалася у русі зі Сходу на Захід і відвойовувала землі в індіанців, одним із базових стало поняття фронтиру. В історії США воно вживається на позначення зони відкриття й освоєння нових земель Дикого Заходу. Поняття фронтиру відіграло велику роль у формуванні американської національної міфології.

За життя Дж. Ф. Купера, фронтір просувався все далі на Захід, «залишаючи по собі оповіді, легенди й міфи про мужність й сміливу вдачу першопроходців, про криваву боротьбу за землю із тубільцями, про вперте додання труднощів в освоєнні "дикого Заходу"» [, с. 358]. Дитиною майбутній письменник чув чимало оповідок фронтиру, знав історії з недавнього минулого рідного краю. Усе це стало органічною частиною його романів, які увібрали в себе спогади про батька, своє дитинство у Куперстауні, власну родину, природу навколишніх земель, озеро Отсеґо і річку Сасквеґана.

Саме Дж. Ф. Купер зумів знайти і описати в своїх творах ту самотність і несподівану яскравість нещодавно відкритого континенту, яка зуміла захопити всю сучасну Європу. Саме в цьому причина того, з яким нетерпінням очікували на кожен роман письменника.

Г. Чепурда, осмислюючи феномен фронтиру в американській літературі, зазначає, що активне художнє осмислення феномену фронтиру почалось на початку XIX століття. Особливе досягнення цього періоду – художня проза. Американські романтики ідеалізували Дикий Захід і саму тему пограниччя. Так, В. Ірвінг у своїх творах зображував фронтір, спираючись на власні враження. В оповіданнях, що увійшли до «Книги шкитців», індіанський характер осмислено в контексті становлення американського національного характеру. Письменник звертається до теми індіанських війн. Г. Чепурда переконана, що першим романтичним героєм американського пограниччя є Ріп Ван Вінкль – персонаж однойменної новели В. Ірвінга, у якій «американський історичний досвід у формі притчі співвіднесений контекстуально з часами первісної дикості континенту та патріархальним

укладом перших колоністів». Однак справжнє відкриття теми пограниччя, фронтиру відбулося, переконана Г. Чепурда та інші дослідники американської літератури, у творчості Дж. Ф. Купера. Епопея національної історії стала напрочуд вдалою, органічною літературною формою для цього матеріалу.

У статті «A Post-Colonial Study of Fenimore Cooper's The Last of the Mohican: Relativity, Racism, Hybridity, and American Dream» (Постколоніальне дослідження «Останнього з могікан» Фенімора Купера: відносність, расизм, гібридність, і американська мрія) зазначається, що деколонізація, опір колонізаторам є проблемою колонізованих націй. Люди, на територію проживання яких вторглися, страждають від власної неповноцінності і шукають альтернативу. На цю тему, що є дражливою і спокусливою водночас, розмірковують мислителі, філософи, соціологи, реформісти. Поети, прозаїки та вчені прагнуть захистити інтереси націй, до яких вони належать. Вони найбільше прагнуть пізнати і відтворити дух свого часу і розповісти про нього якнайвиразніше і продуктивніше. Відтак можемо сміливо вести мову про те, що Чарльз Брокен Браун (попередник Дж. Фенімора Купера у жанрі американського романтичного роману), Герман Мелвілл, Г. Бічер Стоу були тими американськими письменниками-романтиками, яким вдалося зіграти свою роль у процесі радикальної деколонізації.

Найперше згадані американські представники літератури романтизму виступили проти насаджених європейських, зокрема британських літературних стандартів, утверджуючи американський оригінальний роман. Привертає увагу той факт, що в їхніх роботах під деколонізацією розуміється не просто виклик та відмова автентичним європейським стандартам, а й скасування та критика цих стандартів. Одним зі шляхів такої деколонізації є зміна мови творів з англійської на американську, що активніше використовувалась для місцевих та власних потреб. Такий крок можна вважати проголошенням власних автономних літературних стандартів незалежно від європейських очікувань.

У порівнянні з англійською літературою, що пройшла класичний шлях розвитку власної літературної традиції (від епосу, створеного для об'єднання в надколективну єдність, до роману як історії життя окремої людини і оповідання та повісті як історії окремої події), американська література за такими законами не розвивалася. У молодій державі, якою були Сполучені Штати Америки, не було стільки часу. Крім того, цю державу заснували люди, які приїхали із держав, які уже склалися: Ірландія, Англія, Голландія та багато інших держав стояли біля витоків нового державного утворення.

Отже, США – держава дуже молода і сучасна, позбавлена тривалого підготовчого періоду середньовічної словесності, відтак більшість етапів, які інші літератури проходили у звичайному режимі, американська література проходила в прискореному режимі. Дуже часто різні національні традиції насильно поєднувалися, щоб просто певний етап проминути і перейти до наступного. Важливо запам'ятати, що США як держава не відразу склалась у тих кордонах, в яких ми сьогодні про неї знаємо. Історія цієї держави починалась із тринадцяти колоній, які спочатку були під владою англійської корони, а потім від неї відокремились в результаті війни за незалежність. Надалі відбувався ріст на захід (американська нація розширювалась на захід) аж до берегів Каліфорнії. Саме тому склалися три чітко окреслені регіони: Нова Англія, Середній Захід (The Midwest, захоплений уже після війни) і Далекий Захід (Far West). Отже, ми розуміємо, що країна дуже неоднорідна в культурному плані. Сучасний американець карту своєї країни бачить з такими частинами: The North-East (Нова Англія), The South, The Midwest, The West.

На момент 1783 року (момент від'єднання) США займають дуже маленьку територію. Луїзіана була придбана у Франції у 1803 році. Техас був відвойований у Мексики, так само як і Нова Мексика. Каліфорнія опанована пізніше. Отже, території приєднувалися до Сполучених Штатів у різний час, і це впливало як на літературний процес, так і на більшість культурних особливостей країни.

Ведучи мову про США, говоримо про етнографічну та культурну гетерогенність (неоднорідність). Також маємо згадати про дуже сильну національну неоднорідність. Пов'язано це із тим, що до США приїжджали найрізноманітніші люди (англосакси, ірландці, латиноамериканці, пізніше китайці та азіати). Релігійна неоднорідність також дуже сильна (протестанти, католики і навіть мормони у Солт-Лейк-Сіті, штат Юта). Потужна географічна і кліматична неоднорідність. Звичайно, має значення історична неоднорідність (війна між Північчю і Півднем). Рабовласницькі регіони володіли зовсім іншою культурною пам'яттю, ніж ті, в яких жили аболіціоністи. Те ж саме стосується і культурною відмінності тих регіонів, де війни взагалі не було. Соціальна неоднорідність в країні також присутня, оскільки Америка хоча й молода держава, але навіть у ній є представники своєї аристократії. Ті, хто приїхав разом із першими переселенцями, оселився у Новій Англії, став елітою місцевого суспільства. Наявний і середній клас, який поступово розвивається. Молоді міста, на зразок Чикаго, де будуються заводи і набуває поширення нова індустріальна культура. Важливий пункт – це розуміння орієнтації американського письменника, митця загалом, оскільки в Америці, як правило, є письменники і митці двох типів: натівісти (регіоналісти, ті, хто оспівує культуру рідних місцевостей, пише про проблеми американців, рідного штату) і ті, для кого цікавим є діалог з європейською традицією. Таке протиставлення надзвичайно важливе для розуміння особливостей американської літератури і культури в цілому.

Саме тому під час розгляду творчості того чи іншого американського письменника важливо знати, по перше, в якій локації, у тому числі культурній, він знаходиться. В американській літературі кожен із представлених в літературі текстів (основний і периферійний) важливий і потужний (ню-йоркський, каліфорнійський, чиказький тощо). По друге, важливо розуміти, до якого художнього напрямку дотичний письменник. Художній напрям, як відомо, це комплекс прийомів і певна творча орієнтація. Напрями змінюються

від XIX до XX століття. Важливим є соціальне становище і опертя на національне підґрунтя чи на європейське.

Першим художнім напрямом, в рамках якого зароджується американська література, є романтизм. Романтизм стає колискою американської словесності. На письменників-романтиків було покладено дуже складне завдання: пройти всі ті етапи, яких в американській літературі не було, у прискореному режимі, зокрема вигадати національний епос. Так, Н. Готорн, автор декількох романів і захоплюючих оповідань, був нащадком перших переселенців, які приїхали з Англії в далекому XVII столітті, рятуючись від релігійних переслідувань, тобто нащадком пуритан, що виявилось дуже важливим для його творчості. Як відомо, пуритани – люди надзвичайно фанатичні, принципові, вони досить негативно ставляться до ідей святкувань, художньої словесності (словесність – гріховна, адже благочестивий пуританин повинен читати Святе Письмо, а не книги для розваг). Саме такими людьми були предки Н. Готорна. Вони оселились у невеликому містечку під назвою Салем, штат Массачусетс.

Дж. Фенімор Купер – письменник-деколонізатор. Американський міф є одним із наріжних каменів національної та культурної ідентичності американського народу. Купер ідеалізує та міфологізує Соколине Око як американську героїчну мрію та розробляє сюжет роману про землю, що є омріяним горнилом ідей і мрій. В романі «Останній із могікан» простежуються мотиви інших творів, зокрема античного героїчного епосу, що пов'язані із темами героїзму та пристосуванства.

Герой усіх п'яти романів про Шкіряну Панчоку Натті Бампо добре відомий дослідникам творчості Дж. Ф. Купера як «архетипний житель Заходу», історія якого входить до складу основного американського міфу.

Соколине Око (Hawkeye) обирає Чингачгука та Ункаса, які є могіканами, своїми найближчими друзями. Іншими словами він сполучає позитивні елементи білої раси та соціальну практичність культури індіанців, утверджуючи думку про адаптивність як найкращий критерій такого нового, міфологізованого Дж. Ф. Купером світу. На думку Розенберга, основна мета

міфу полягає в озброєнні членів спільноти певними моделями поведінки, необхідними для успішного функціонування в конкретній культурі. Соколине Око є одночасно і персонажем, і символом. Купер використовує його, щоб символізувати міф про героя-мисливця. Героїзм Соколиного Ока проявляється в шанобливому ставленні до природи, зокрема в індіанській симпатії до неї. Його репутація як вправного і влучного стрільця, особливо під час проведених делаварами змагань, прояви фізичного героїзму відзначені додатковим прізвиськом-характеристикою Соколиного Ока – Карабін.

Щоб оприявити міф про Америку, Дж. Ф. Купер вибудовує свій роман на концепті гібридності як такому, що скасовує монолітність та винятковість культури. Через суперечливі концепції амбівалентності та гібридності Купер уникає бінарних формулювань. Проявами гібридності в романі позначені образи Соколиного Ока, Кори, кохання Кори та Ункаса, батько й матір Кори, шлюб і таємна печера (пустеля) як безпечне місце гібридності.

Таким чином, гібридність є центральною концепцією та темою роману. За її допомогою, тобто шляхом поєднання різних елементів в одне ціле стає можливим художнє дослідження життя родини та представників однієї раси. Гібридність найбільшою мірою спостерігається на перетині природи і культури представників різних рас. Дослідники відзначають, що Дж. Ф. Купер вбачає культурне розмаїття та гібридність як кінцеву бажану мету.

Письменник художньо досліджує прояви культурного зіткнення між поселенцями-колонізаторами і індіанцями, створює персонажів, які втілюють найкращі риси обох культур. Наприклад, Джон Мохеган зображений в романі «Піонери» як гібридний персонаж. Він також постає в романі «Останній із могікан» як Чінгачгук, батько Ункаса. Шанобливий, неконфліктний, релігійний чоловік, який співіснує із білими. Отже, Чінгачгук – досвідчений індіанець, якого Купер так описує в романі «Піонери»: «через його довге спілкування з білими людьми, звички Мохегана були сумішшю цивілізованих і диких станів, а його одяг був сумішшю його рідної та європейської моди» (*«from his long association with the white-men, the habits of Mohegan, were a*

mixture of the civilized and the savage states, and his dress was a mixture of his native and European fashions» (Cooper, 1988, pp. 85–86)).

Одним із проявів гібридності цього образу можна вважати його ім'я. Джон – англійське та християнське ім'я, а Могікан – індіанське. Також він носить значок Джорджа Вашингтона, що вказує на його добрі взаємини із європейсько-американськими поглядами та ідеалами. Соколине Око також є символом гібридності як продукту колоніалізму. Він класичне поєднання як європейських, так і індіанських культур. Соколине Око – білий по крові та індіанець за поведінкою, на практиці є гібридом. За його словами, він «людина, яка тримала ім'я Натаніел від свого роду; а ім'я Соколине Око стало своєрідним компліментом від Делаверів». Дослідники роману вбачають причину успіху Соколиного Ока у здатності наслідувати як елементи цивілізації, так і дикунства.

Зовнішній вигляд, расове походження Бампо (Соколиного Ока) викликає певні сумніви. У романі «Піонери» він одягнений у пальто з індіанським орнаментом, а в романі «Останній із могоікан» він описаний як «той, чия шкіра не є ані червоною, ані блідою». У випадку спостереження за його практичною, щоденною поведінкою Бампо розкриває характеристики обох культур. Він добре знає індіанську мову, особливості полювання, риболовлі та техніку бою. Отже, Натті Бампо виконує в романі роль культурного посередника.

Роман «Піонери» (першим за часом написання – 1823 р. і четвертим у структурі циклу) К. Шахова вважає ключовим для розуміння пенталогії про Шкіряну Панчоку. З огляду на зміст провідної теми роману, то варто звернути увагу, що вона була характерною для творчості романтиків першого покоління і розкривала ті «необоротні зміни, які відбулися на американській землі за відносно короткий час, і з усе більшим прискоренням продовжувалися далі, несучи з собою загибель старих форм життя, руйнуючи вільну природу і "природну людину"») [с. 367].

Те, що знайомство із пенталогією розпочалось для сучасників Дж. Ф. Купера із роману, в якому йдеться про старого Бампо, який зазнає

життєвої поразки, надавало відповідного відблиску і тим текстам, в яких йшлося про молоді роки персонажа, який перебував у розквіті сил і слави.

Як людина, чий суб'єктивність та ідентичність були сформовані раціоналізмом XVIII століття, Дж. Ф. Купер вірив в ієрархічну класифікацію суспільства, в якій все має своє місце. Скаржачись на вторгнення в пустелю європейців, Чингачгук, давній друг Соколиного Ока, стверджує: «Ми поклонялися Великому Духу... Голландці висадилися і дали моєму народу вогненну воду: вони пили, поки небо і земля, здавалося, не зустрілися, і вони безглуздо вважали, що знайшли Великого Духа» (*«We worshiped Great Spirit ... The Dutch landed, and gave my people the fire-water: they drank until the heavens and earth seemed to meet and they foolishly thought they had found the Great Spirit»* (Cooper, 1826, p. 24)).

Кохання між білою жінкою Корою та індіанцем Ункасом використано Купером для оцінки міжрасової дружби між людьми. Ункас перетинає кордони расових відмінностей і переходить у табуований світ міжрасових відносин. Він виходить за межі чоловічої дружби із Соколиним Оком. За сюжетом роману Ункаса вбивають через порушення ним табу. Отже, ця ситуація також окреслює амбівалентність письменника в описі міжкультурної взаємодії. Наприкінці роману «Слідопит» (*The Deerslayer*) Купер описує Натті Бампо та Чингачгука як «постійних, вірних» друзів. Це нагадує сюжет «американської мрії», який збігається із зображенням Америки як архетипної утопії. Країна, в якій раса і колір шкіри не мають значення, – це альтернатива Купера, яка виражена імпліцитно і не на даний час. Купер цілком правдоподібно описує цю омріяну землю на останній сторінці роману, коли Чингачгук оплакує смерть свого сина Ункаса, що сталася через міжрасові і любовні відносини: «Я один», але Соколине Око кричить «ні, ні», ... «ні, Сагаморе, не самотній. Подарунок нашого кольору може бути різні, але Бог так поставив нас, щоб ми йшли одним шляхом. Він був твоїм сином і червоношкірим від природи; і може бути, що твоя кров була найближчою, але якщо я коли-небудь забуду того хлопця, який так часто був на стороні війни, і

спав поруч зі мною в мирі, нехай забуде Той, хто створив нас усіх, яким би не був наш колір чи наші дари я! Хлопець покинув нас на певний час; але Сагаморе, ти не один. ... ці двоє міцних і безстрашних мисливців разом схилили голови, пекучі сльози капали їм на ноги, поливаючи могилу Ункаса, як краплі дощу» (*«I am alone», but Hawkeye cries “no, no”,... “no sagamore, not alone. The gift of our color may be different, but God has so placed us as to journey in same path. He was your son, and a red-skin by nature; and it may be that your blood was nearest-but, if ever I forget tha lad who has so often fou’t at may side in war, and slept at my side in peace, may He who made us all, whatever may be our color or our gifts, forget me! The boy has left us for a time; but Sagamore, you are not alone. ... these two sturday and intrepid woodsmen bowed their heads together, will scalding tears fell to their feet, watering the grave of Uncas like drops of falling rain» (Cooper, 1826, p. 315)).*

Чингачгук – вигаданий персонаж, що діє в чотирьох із п’яти романів циклу про Шкіряну Панчоку. Він був самотнім вождем могікан і супутником головного персонажа пенталогії Натті Бампо. За сюжетом роману «Слідопит» Чингачгук одружився із дівчиною Ва-та-Ва, яка народила йому сина Ункаса, але померла, коли була молодою. Ункас, який при народженні був «останнім із могікан», у молодому віці був убитий під час сутички із гуронським воїном Магуа. У романі «Піонери» Чингачгук помирає старим, переживши свого сина, що насправді робить саме його «останнім із могікан». Ім’я «Чингачгук» походить від мови ленапе (інша назва племені делаварів), близької до мови могікан. У мові ленапе «чинга» означає «великий», а «чгук» – змія. Відомо, що Дж. Купер взяв ім’я для персонажа своїх романів із книги «Історія, манери та звичаї індіанських націй, які колись населяли Пенсільванію та сусідні штати» (1818) авторства Геккевелдера.

Автори наукової розвідки про американський романтизм О.Пригодій і Горенко звертають увагу на особливість надання імен в романах пенталогії. Посилаючись на думку американського дослідника національного романтизму Джоель Порте, автори зауважують, що представники цивілізації

використовують імена як інструмент влади, адже їхня мета володіти природою, а не знати її. В аспекті культурологічного підходу до прочитання тексту роману «Останній із могікан» важливо звернути увагу на те, що «Натті бажає чути ім'я, надане озеру червоношкірими, мисливцями та рибалками, оскільки вони напевне називали місцевість тим іменем, яке нагадує її, підходить їй. Ім'я стає містком між красотами природи та людською уявою» [цит. за с. 93]. Слушність цієї зауваги увиразнюється висловами Дж. Купера про різні підходи до надання імен у білих і червоношкірих. Натті Бампо у романі «Звіробій» розуміє важливість надання імені і підмічає, що червоношкірі, а також мисливці і трапери полюбляють надавати місцевостям розумні і влучні імена.

С. Пригодій переконаний, що Дж. Купер обстоює думку про те, що влучні імена, які дають індіанці, є реалізацією здатності цих людей досконально вивчати навколишній світ, спостерігати й аналізувати його явища і надавати ім'я, яке б найкраще відображало сутність речей. Те ж саме стосується й імені людини, оскільки ім'я має відбивати сутність, характер, її психологічні риси.

Звісно ж на особливу увагу з точки зору культурологічного підходу заслуговує ім'я головного героя. Його християнське прізвище Бампо, за словами, С. Пригодія, соціально детермінується як «невизначне та нешляхетне», а от ім'я – Натаніель – викликає певну цікавість, оскільки є спільнокореневим до слова «природа» і водночас звучить як скорочений варіант від слова «натівізм» – природність, близькість до природи. Автори посібника переконані, що в такому контексті ім'я персонажа підібрано досить вдало. Крім того, ім'я головного персонажа пенталогії відсилає до біблійного персонажа, одного з учнів Христа – Натаніїла, – і в цьому простежується тема обраності, моральної чистоти тощо.

Ім'я головного персонажа пенталогії Натті Бампо отримує свій розвиток за законами індіанської культури – воно змінюється й відображає «мінливу природу особистості» [с. 98]. За традицією надання імені, прийнятою у індіанців, спочатку надається родове ім'я, а потім відповідно до особливостей

поведінки присвоюється інше – нове ім'я або прізвище (наприклад, Ункас – родове ім'я, а Чингачгук (Великий Змій) – прізвище, яке за спостереженням Натті Бампо було присвоєно Ункасу за його «хитрість і мудрість»). За такою ж традицією індіанці надавали імена як своїм одноплемінникам, так і чужинцям.

Дж. Купер дозволяє зрозуміти, якою насправді оригінальною є культура індіанців, підмічаючи найменші прояви її самобутності. Наприклад, серед індіанських племен існувала традиція надавати прізвиська, пов'язані з іменами тварин або птахів. Письменник звертає увагу на психологічній узгодженості, що покладена в основу такого порівняння. Поряд із тваринно-пташинними прізвиськами є й інші, такі, як Уа-та-Уа. В цьому жіночому імені, яке перекладається як «Тихіша за росу», відчуваються такі психологічні характеристики, як жіночність, сором'язливість, привітність, лагідність.

Відчувається, як зазначають автори посібника про американський романтизм, що Дж. Купер уважно приглядався і вивчав індіанські звичаї давати імена, розуміючи, що цей процес відбувається цілком усвідомлено. Індіанці вміють давати оцінку вчинкам людей, психологічним характеристам. Тому цілком не випадково Натті Бампо відомий у пенталогії під різними індіанськими іменами-прізвиськами: Звіробій (Deerslayer), Довгий Карабін (La Longue Carabine), Слідопит (Pathfinder), Соколине Око (Hawk-eye). Отже, ім'я для письменника «віддзеркалює як внутрішні, так і зовнішні якості людини». Це підтверджує не лише ім'я та індіанські прізвиська головного персонажу роману, а й імена інших дійових осіб, наприклад Чингачгука [с. 96].

Отже, в романі «Останній із могікан» йдеться про героїчну боротьбу «тубільних воїнів Північної Америки» за свою землю. В романі зображені кращі представники індіанців. Світ могікан змальовано, наголошує К. Шахова, у кращих традиціях романтизму і просвітительства. На жаль, в загибелі Ункаса і його нареченої Кори «символічно втілено приреченість індіанської культури, способу життя, звичаїв, усього, що відрізняє одну націю або расу від іншої, один народ від іншого» [с. 366].

Вагому роль в культурологічному аспекті вивчення роману Дж. Ф. Купера «Останній із могікан» відіграють ілюстрації до твору. Автором численних ілюстрацій до цього твору був Томас Коул (1801–1848) – сучасник письменника, американський художник-пейзажист, засновник Школи річки Гудзон – однієї із найвпливовіших шкіл пейзажного живопису США XIX століття.

Паризьке видання роману «Останній із могікан» 1884 року було проілюстроване циклом зі 137 ілюстрацій, виконаних польським художником-ілюстратором італійського походження, народжений у Литві, представником романтизму Міхалом Ельвіро Андріолі (1836–1893).

РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНА СИСТЕМА ВИВЧЕННЯ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ СПЕЦИФІКИ ТЕКСТУ НА СУЧАСНОМУ УРОЦІ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРЧОСТІ ДЖ. Ф. КУПЕРА)

3.1. Стан досліджуваної проблеми у методичній науці та шкільній практиці

Загальноприйнятим в шкільній практиці є ототожнення постаті Дж. Ф. Купера із «визнаним співцем американської природи». «Батьком американського пригодницького роману», який також доклав чимало творчих зусиль для розвитку і становлення американського історичного роману, Фенімора Купера традиційно називають у вітчизняній методичній науці.

У попередньому розділі йшлося про те, яку літературознавчу складову має творчість американського письменника, особливо зважаючи на те, що він як представник літератури романтизму, не уникнув розробки тем, сюжетів і мотивів, ключових для класиків американського романтизму (В. Ірвінга, Н. Готорна, Г. Меллвіла). Т. Михед, ведучи мову про актуалізований американськими романтиками міф про американський Едем, вказує на добре виписаний Купером образ «американського Адама» в особі «щирого, порядного до наївності» Натті Бампо. Перші колонізатори американського континенту, серед яких вагома частка була саме англо-саксів, визнають за Едем «гущавину дикого й безмежного лісу» [Михед; с. 77].

Колоніальний контекст твору «зазвучав» у методичних розробках вчителів зарубіжної літератури від того часу, коли тексти Фенімора Купера (романи «Останній із могікан» і «Звіробій») розробниками програми із зарубіжної літератури для 10–11 класів (2022 року) були винесені на резервне (позакласне) читання. Так, у календарно-тематичних планах із зарубіжної літератури знаходимо такі назви уроків як «Проблема колонізації: зіткнення світів у романі Дж. Ф. Купера «Звіробій»».

У більшості методичних розробок обов'язковим є звернення уваги на феномен називання, типовий для культури індіанців. Вдаючись до базових прийомів герменевтичного аналізу текстів Купера, учителі розкодовують інформацію, яку письменник вкладає в імена усіх своїх персонажів. Особливо вдалою ця робота виглядає на фоні зіставлення індіанської та християнської традицій називання. У межах розкриття теми колоніалізму учителі звертають увагу на імена персонажів романів, щоб зрозуміти характер протистояння цивілізацій, сприйняти їх як індикатори, показники морально-філософських орієнтирів самого автора.

Уроки позакласного читання відрізняються тим, що вони є своєрідним фокусом, оскільки відповідають інтересам учнів, відгукуються на духовні запити здобувачів освіти, слугують індикаторами того, які особливості притаманні учням певної вікової категорії і певного рівня підготовки щодо сприймання мистецького слова. Вітчизняні методисти (Н. Волошина, Є. Пасічник, Л. Мірошніченко, О. Ісаєва, Ж. Клименко, Ю. Бондаренко, О. Куцевол, О. Лілік та ін.) переконані, що уроки позакласного читання мають свою методику проведення, під час їх проведення застосовуються нестандартні методи, та й самі ці уроки вирізняються нестандартними формами проведення. Застосування різних нестандартних типів уроків, наприклад, уроку-експедиції.

Відбір кращих літературних творів для позакласного читання, достатня кількість часу на підготовку до таких уроків, як з боку здобувачів освіти, так і з боку учнів, наявність педагогічного, менторського супроводу під час підготовки до роботи із матеріалом – усе це, на думку, А. Ситченка, сприяє зростанню мотивації учнів, розвиває активність, самостійність, формує стійкий читацький інтерес, налаштовує на зворотній зв'язок, обмін думками, створює необхідні і сприятливі можливості для креативного зростання педагога і учнів.

На уроках позакласного читання, коли актуалізується читацький досвід учнів і власне розвивається сам інтерес до читання (оскільки розвивається

такий важливий навик, як самостійне читання), важливо створити особливу атмосферу спілкування, вибрати оптимальний темп роботи і зосередити увагу на найбільш важливому з точки зору інформативності матеріалі. З огляду на творчість Купера такими, на нашу думку, і можуть стати ті епізоди, що ілюструють країнознавчі особливості регіону, який став основою для вибудовування художнього простору, етнокультурні риси, специфічні прояви культурних відмінностей, покладені в основу формування американського національного характеру.

Узагальнення О. Лілік щодо специфіки уроків позакласного читання можуть стати орієнтиром для вибору структури і методів роботи із текстами Ф. Купера. Написання й обговорення відгуків та анотацій на прочитану книжку; стислі й детальні перекази; роздуми, повідомлення; бесіда за читацькими щоденниками; робота над образотворчими засобами – ці та інші методи і прийоми робіт із художнім текстом водночас із долученням пошукових видів діяльності і розкриттям красназвачої інформації, вміщеної у творі, допоможе вчителю зорієнтуватися і обрати методичну правильну траєкторію літературознавчого осмислення романів американського письменника.

Для учителя зарубіжної літератури першочерговим завданням є формування особистості учня, що може бути успішно реалізоване через виховання кваліфікованого читача. Діалог культур, інтеграція культур у процесі вивчення зарубіжної літератури сприятиме розширенню світогляду здобувачів освіти, поглиблюватиме їхні знання про історичний, соціальний розвиток країн світу, культуру інших народів.

З поняттям «культура» учні старшої школи стикаються повсякчасно на уроках літератури, історії, суспільствознавства та ін. Але дуже часто глибинний філософський сенс цього поняття спрощується до розуміння культури як сукупності творів мистецтва, що були накопичені історією цивілізації, своєрідного “складу цінностей”, що ним можна користуватися або ні. Безперечно, це поняття багатозначне і багатомірне, та щоб зрозуміти

“духовну культуру письменника”, треба пам’ятати, що сфера культури – це дух, що вільно розвивається. Культура особистості – це стан її занурення у діалог між різними ціннісними світами і самовизначення в умовах такого діалогу [6, 29].

У сучасному суспільстві зростає кількість громадян, які вільно володіють іноземними мовами, але можуть не знати традицій, світогляду народу, мову якого вивчають.

Знайомство з зарубіжною літературою в старшій школі – вагомий крок до формування сприйняття культури інших народів. Ознайомлюючи дітей із літературою інших народів, педагог може опинитися в ситуації, коли зміст твору вдається зрозуміти через витлумачення незрозумілих слів, пояснення звичаїв, традицій, культурних особливостей певного народу.

Поінформованість про культуру іншого народу допомагає кращому сприйманню твору художньої літератури, відчутти емоційну насолоду від його читання і сприйняття. Отже, учитель має знатися на культурних особливостях інших країн і народів для того, щоб сформувати у здобувачів освіти міжкультурну компетентність, сприяти правильному розумінню учнями твору іноземної літератури через представлених на сторінках текстів діалог культур.

У чинних програмах із зарубіжної літератури для середньої і старшої ланки (упор. О. Я. Савченко) американська література представлена 18 творами. Це фольклорні та літературні твори Великобританії, Німеччини, Швеції та інших країн. Оскільки в багатьох школах України вивчають англійську, німецьку і французьку мови, тут докладно розглядається література цих країн. Знайомство з англійською літературою

Знайомство сучасних дітей із творами зарубіжної літератури відбувається завдяки перекладацькій діяльності великої кількості письменників. Тому і в роботі над текстом належна увага приділяється перекладачам.

Художня література є одним із важливих джерел знайомства учнів з культурною цілісністю, історичним минулим. Реалізація навчальної мети

сформувала книжкову базу: підручники, хрестоматії з літературно-художнім матеріалом.

Отже, проблема вивчення студентами зарубіжної літератури, зокрема, у контексті діалогу культур, залишається актуальною, оскільки це ефективний засіб формування читацької, інтерпретаційної компетентності, більш глибокого засвоєння іноземної мови, іншомовних слів, формування соціокультурної компетентності, виховання поваги до народу, мова якого вивчається.

У пробному підручнику-хрестоматії для 7 класу авторського колективу С. Сафарян і Л. Тиунової, що побачив світ у київському видавництві «Вежа» 1998 року, присутній матеріал, що стосується вивчення творчості Дж. Фенімора Купера, зокрема роману «Останній із могікан». Зупиняючись на загальній характеристиці і найбільш помітних обрисах творчості письменника, автори підручника звертають увагу на той історичний контекст (шістдесятирічний період колонізації Америки, з 1745 до 1801 року), який склав основу найвідоміших творів Купера – пенталогії про Натті Бампо.

Звернено увагу також на те, що є заслугою письменника – він першим з американських письменників «з глибоким співчуттям і повагою» зобразив тубільних мешканців Північної Америки – «чудовий народ на війні – відважний, чванливий, підступний, безпорадний, готовий до самопожертви, в мирний час – справедливий, великодушний, гостинний, скромний і цнотливий» (так писав сам Купер у передмові до роману «Останній із могікан»).

Автори пробного підручника-хрестоматії пропонують такі завдання для опрацювання біографічного матеріалу, під час яких, на нашу думку, доцільним буде залучити саме країнознавчий матеріал:

- усна відповідь на тему «Творчий шлях Фенімора Купера»;
- пошук відповіді на проблемне питання, пов'язане із висловлюванням Купера на адресу тубільних мешканців Північної Америки, вміщеним у передмові до роману «Останній із могікан»;

- складання кросворду за темою «Фенімор Купер».

У цьому підручнику-хрестоматії вміщено лише уривки з роману «Останній із могікан», але і вони супроводжуються достатніми, а інколи і розлогими коментарями, у яких присутній країнознавчий матеріал.

В уривках, запропонованих авторами підручника, також можна віднайти логіку застосування країнознавчого матеріалу. Епіграфом до III розділу роману стали фрагменти із поезії Вільяма Каллена Брайанта (1794–1878) «Індіанин перед могилою предків»:

*Орали й жали тут колись,
Шуміли ріки повноводі,
І предковічний темний ліс
Був повен тих гучних мелодій;
Тут мчав потік, дзвенів струмок
І водограй в тіні не мовк.*

Учням може бути зовсім невідомою постать цього поета, але для американського читача творчість Брайанта впізнавана. Він майстер відтворення у поезії чудових картин американської природи, найкращий перекладач поем Гомера англійською мовою, а також саме Брайант заклав ті основи американської поетичної традиції, які згодом були продовжені В. Вітменом. Таким чином країнознавчий матеріал дозволяє побачити тяглість і наступність в американській літературній традиції, простежити ті мотиви, що були спільними для представників однієї літературної епохи.

Країнознавчий коментар щодо зовнішнього вигляду індіанина (*«Індіанин сидів край замишлої колоди в такій позі, що дозволяла йому підсилювати переконливість своїх слів спокійними, але виразними жестами, як то властиво тубільцеві в поважній розмові. Його тіло, мало не зовсім голе, було розмальоване білою та чорною фарбою на жахливу емблему смерті. Гладко виголену голову, що на ній зостався тільки звислий лицарський жмут волосся, прикрашало одне єдине орлине перо, вплетене в той жмут і обвисле на ліве плече»*) містить інформацію про те, північноамериканські вояки вискубували

собі волосся з усього тіла, полишаючи саме тільки пасемко на тім'ї, щоб у разі їхньої невдачі ворогові легше було зняти скальп. Цей скальп був єдиним дозволеним трофеєм, тим-то здобути його вважалося більшою перемогою, аніж убити супротивника. В деяких племенах почесним було скальпувати мертві тіла. Ці звичаї вже майже зникли серед індіанців надатлантичних штатів.

Автори підручника-хрестоматії (С. Сафарян і Л. Тіунова) звертають увагу на таку виразну рису індіанців, як їхня мова. Учням вони пропонують виразно прочитати уривок, де подано діалог між Соколиним Оком і Чингачгуком про їхніх предків, і скласти своє враження про мову індіанців, а також висловити власні думки з приводу прочитаного. Щоб конкретизувати цю інформацію, можна звернутися до самостійного пошуку додаткових відомостей про історію племені могікан. Також одним із завдань, запропонованих після прочитання уривків з роману, є порівняння портретної характеристики (III розділ) Чингачгука і Соколиного Ока. Зупинимось на запитаннях, що, на нашу думку, найбільше розкривають доцільність актуалізації країнознавчого аспекту:

- Стисло перекажіть сцену першої зустрічі англійців із Соколиним Оком і його товаришами. Чому Соколине Око запідозрив зраду Магуа? Що йому завадило знешкодити ворога?

- За яких обставин ви вперше зустрілись зі Анкесом (Ункасом)? Виберіть зі тексту епізоди, які характеризують цього героя. Якими художніми прийомами розкрив Купер внутрішній світ Анкеса?

- Чому Соколине Око і його товариші зневажали вороже плем'я гуронів? Підтвердіть свою думку вибіркоким переказом поведінки гуронів, користуючись консультацією № 7 (консультація щодо того, як готуватися до вибіркового переказу тексту) і повним текстом твору (розділи XI, XII, XIII, XVII, XVIII).

- Розкажіть про поведінку Соколиного Ока в таборі делаварів.

- Як ви оцінюєте поведінку Магуа на зборах делаварів? Яке враження справив на вас цей образ? Порівняйте характеристики Анкеса (Ункаса) і Магуа.

- Складіть словничок, який відображає побут, одяг і зброю індіанців.

- Поясніть зміст назви роману.

3.2. Методичні рекомендації до формування країнознавчої компетентності у шкільному курсі зарубіжної літератури профільної школи (на матеріалі творчості Дж. Ф. Купера)

Огляд праць провідних вітчизняних методистів (О. Ісаєвої, Ж. Клименко, А. Мельник, Ф. Штейнбука) засвідчив, що існує багато факторів, які визначають рівень готовності учнів до аналізу та інтерпретації художніх текстів та впливають на вектор сприйняття текстів художньої літератури.

Знайти цікаві шляхи, прийоми та способи роботи над такими текстами, які допомагають сприймати ці твори як джерела знань про національну своєрідність країни, її культуру, традиційний спосіб життя народу, звичаї, мораль, специфіку економічного розвитку, географію, тощо. Такі особливості, як було досліджено, розкриваються завдяки фразеологізмам, назвам реалій, без еквівалентній, конотативній, фоновій лексиці, термінам, жаргонізмам тощо.

Підготовка індивідуальних повідомлень.

Пошукова діяльність.

Проектна робота в команді.

Складання карти пересувань героїв територією. Враховуючи те, що роман за своєю жанровою характеристикою є пригодницьким, складання такої карти актуалізує інформацію щодо обізнаності із сюжетом твору і дозволить оперувати країнознавчим матеріалом для розуміння мотивів вчинків персонажів, необхідності обирати той чи інший маршрут, ризикувати заради порятунку тощо.

Робота з авторськими коментарями до тексту.

Робота з епіграфами.

Робота над формуванням теоретико-літературних понять (література фронтиру, американський романтизм тощо), що потребують розлогіх коментарів, зокрема і країнознавчого характеру.

Відгук митця про митця (Марк Твен про Фенімора Купера).

Робота з контекстом. Не лише осягнення тексту через контекст, а й осягнення контексту через текст.

Робота з ілюстраціями до тексту. Ілюстрація як прийом додаткової країнознавчої інформації.

У контексті залучення пообразного шляху аналізу, який на думку Л. Мірошніченко, у шкільній практиці використовується найчастіше, то варто в аспекті залучення країнознавчого матеріалу зупинити увагу на співвідношенні і точках доторку образів автора і оповідача; актуалізувати увагу до поняття «національний образ». Оскільки уведення цих понять в методику викладання літератури супроводжується недостатньо розробленою методикою, то вчителю потрібно обрати для себе чіткі методичні орієнтири.

Ф. Штейнбук, слідом за Л. Ф. Мірошніченко радить учителю для того, щоб сформувати в учнів уявлення про національний образ, спочатку досягти розуміння таких понять, як «нація», «національний», «націоналістичний», «патріотичний», «полікультурний», «ментальність»; навчити учнів визначати у художньому творі національну предметність і все те, що допомагає розумінню характерних рис тієї чи іншої національності; розвивати вміння знаходити спільне та відмінне у загальнолюдському та національному; виховувати толерантне ставлення до людини іншої національності та культури, не маркувати «інше» як «гірше» за своєю ознакою чи проявами [Штейнбук, с. 92–93].

Аналіз художнього твору з погляду національного образу є надзвичайно актуальним та нагальним саме для вивчення зарубіжної літератури, тому що такий підхід дозволяє забезпечити розуміння учнями краси та цінності культури будь-якого народу, а також виховання в них шанобливого ставлення

до культурної унікальності. Годі й говорити, що все це має величезне значення як для формування громадянина України (держави багатонаціональної та полікультурної), так і для становлення особистості, позбавленої ксенофобських упереджень. А прикладами національних можуть слугувати образи Тараса Бульби М. Гоголя, Айвенго В. Скотта, Натаніеля Бампо Ф. Купера і багатьох інших.

Як ефективний прийом роботи із текстом художнього твору в межах актуалізації країнознавчого аспекту є проведення паралелей між знаковими для певного народу і певної країни текстами (так, в межах формування літератури і літературної традиції фронтиру варто порівняти Фенімора Купера і Марка Твена як виразників двох типів бачення Америки, американської історії та американського міфу). Цей прийом також буде особливо значущим, оскільки на американському літературному олімпі постаті обох письменників взаємопов'язані, а для вітчизняного читача може бути не настільки відомою інформація про те, яку характеристику склав творчості Фенімора Купера і його внеску у розбудову американського міфу Марк Твен.

Ознайомлення із біографією письменника, віртуальне відвідування музею. Сучасні комп'ютерні технології дозволяють учителю використовувати на уроці зарубіжної літератури відеоматеріали, анімаційні фрагменти, які з точки зору презентації країнознавчої інформації мають більшу інформаційну насиченість, емоційний вплив та мотивують до власної пошукової діяльності. Віртуальна екскурсія як засіб актуалізації країнознавчої інформації має свою ефективність. Відповідно до існуючої класифікації віртуальних екскурсій, саме історико-літературні екскурсії (екскурсії, які розкривають певні періоди розвитку національних культур і літератур) та інформація, розміщена на оглядових сайтах, що стосується віртуальних екскурсій в рамках знайомства з творчістю одного письменника, мають привернути увагу вчителя.

З методичної точки зору долучення такого методу як віртуальна екскурсія до уроку зарубіжної літератури – це досить складний процес, насамперед тому, що він вимагає від учителя залучення значних творчих

зусиль. Віртуальна екскурсія, що має країнознавче спрямування, має відбуватися також за попередньо складеним чітким маршрутом, а експонати мають бути також підірвані відповідно до тих завдань, які поставив перед собою її організатор. Так, під час відбору експонатів та матеріалів для віртуального відвідування музею Купера у Куперстауні учителеві варто пам'ятати, чому музей розташовано саме в цьому містечку, а не там, де народився письменник, якою є специфіка саме цього музею, в чому основна цінність країнознавчих матеріалів, що експонуються у цьому музеї тощо. Методисти радять спочатку провести вступну бесіду з учнями, з'ясувати рівень їхньої поінформованості щодо майбутньої екскурсії і відомостей, які вона презентуватиме. Для цього варто заздалегідь підготувати маршрутні листи з короткою інформацією щодо основних зупинок майбутньої віртуальної подорожі.

Використовуючи країнознавчий матеріал, варто зважати і на особистісно-значущий контекст вивчення учнями певного твору. В. Гладишев переконливо доводить, що літературна освіта як особистісний процес характеризується взаємодією особистості письменника, «розчиненою» у творі, особистістю учня, який сприймає інформацію, викладену в художньому творі, та особистістю вчителя, який модерує і забезпечує результативність цієї взаємодії. Тому звернення до контексту через країнознавчий аспект вивчення художнього тексту має свою результативність і вмотивованість.

Оскільки урок зарубіжної літератури – це передусім робота з текстом, то важливо навчити учнів «мандрувати» текстом, брати з нього щось важливе і пізнавальне для себе, виявляти власне ставлення з приводу прочитаного (інтерпретувати). Учні мають мали можливість уявити створений автором художній світ, «зануритися» в текст. Саме тому використання кроссенсу – асоціативної головоломки нового покоління (у буквальному перекладі «кроссенс» означає «перетин значень») – це один із шляхів опрацювання країнознавчої інформації.

Одним із видів домашнього завдання, що демонструє рівень обізнаності учнів із країнознавчим матеріалом і сприймання художніх творів в контексті культури країни, яку репрезентує художній твір, може бути розміщення в соцмережах актуальної інформації про цікаві книжки різних країн і народів.

Розробники чинної програми із зарубіжної літератури наголошують, що вивчення зарубіжної літератури в 10-11 класах насамперед забезпечує реалізацію пізнавально-ціннісної функції предмета, що полягає у пізнанні людини й світу за допомогою художньої літератури і формуванні ціннісних орієнтирів особистості. З огляду на це, а також на те, яку роль зарубіжна література відіграє у формуванні соціальної та громадянської компетентності, вивчення творчості американського письменника Дж. Ф. Купера є цілком логічним і виправданим.

У контексті вивчення тем «Розвиток романтизму в США. Видатні представники американського романтизму» і «Роман XIX століття» пропонуємо учням 10 класу до текстуального розгляду роману Дж. Фенімора Купера «Останній із могікан» або «Звіробій». Обидва романи входять до складу пенталогії про Шкіряну Панчоку (європейця Натті Бампо). Здобувачі освіти отримують завдання підготувати повідомлення за окремими аспектами роману, знайти і проаналізувати найцікавіші епізоди з книги, записати власні враження від прочитаних творів у читацьких щоденниках.

У межах формування ключових компетентностей, визначених програмою, звертаємо увагу на те, що під час вивчення романної творчості Дж. Ф. Купера здобувачі освіти розвивають свої компетентності у природничих науках та технологіях, поглиблюють свої вміння і навички використовувати цифрові технології для розширення уявлень про творчість письменника, формують соціальну та громадянську компетентності, виявляючи соціальні, політичні явища, які знайшли відображення у пенталогії, аналізуючи авторське ставлення Фенімора Купера до порушених ним тем і зображення американської дійсності, оцінюючи стосунки між корінними населенням Америки (індіанцями) та поселенцями, між представниками

колонізаторів, які є представниками ворогуючих сторін, усвідомлюючи цінність людських взаємин, толерантності, взаємодопомоги, активної життєвої позиції, збагачують свій світогляд, розглядаючи тексти американського письменника, про особливості історико-літературного процесу, зокрема американського романтизму, встановляє зв'язки із культурою того часу, особливостями формування американського національного характеру. Крім того, розвиваючи екологічну компетентність, учні з'ясовують роль пейзажів у творах Дж. Ф. Купера і загалом визначають ставлення представників американського письменства епохи романтизму (демократичної епохи, за словами Г. Блума) до природи (дикої природи, природи фронтиру, взаємовідносин людини і природи тощо).

Одним із видів роботи на підготовчому етапі може бути віртуальне відвідування музею письменника, розташованого в містечку Куперстаун.

Для розкриття змісту та особливостей творів світової літератури важливо приділяти суттєву увагу країнознавчому аспекту. Оновлення змісту програми із зарубіжної літератури спонукає до перегляду і вдосконалення існуючих і пошуку нових форм опанування здобувачами освіти необхідним комплексом знань з іноземної культури.

Національна література є джерелом для вивчення і розуміння культури та історії народів. Від рівня фахової країнознавчої підготовки учителя зарубіжної літератури залежать вміння і спроможність до етапу вивчення художнього твору подати стисло характеристику історичних умов, в яких відбуватимуться події, розкрити особливості менталітету образів-персонажів як представників певної національної групи, народності або лінгвокультурної спільноти, презентувати відомості про країну та регіон, в межах яких вибудовано літературний ландшафт тексту.

Знання, що мають країнознавчий характер, тобто описують національні звичаї та культуру певного народу, С. Сафарян зараховує до фонових знань. Відомості про період, у рамках якого відбуваються події твору (історичні відомості про місце дії, відомості про географічні, політичні, соціальні,

економічні умови), відомості про побут зображуваної епохи, про особливості її культури (освіту й науку, традиції та звичаї, мистецтво, міфологію, релігію, культурні явища) дослідниця відносить до історико-культурних знань.

Творчість американського романіста Дж. Ф. Купера позначена виразною національною специфікою. Уважний до художніх деталей, до вивірених історико-культурних аспектів, письменник у кращих традиціях романтичної прози створив оповідь про індіанців, розкрив самотність їхньої культури. Чинною програмою із зарубіжної літератури вивчення романів Дж. Ф. Купера «Звіробій» або «Останній із могікан» (за вибором учителя) рекомендовано на уроках позакласного читання у 10 класі. Однак, першим знайомством через художній текст із особливостями культури індіанців є вивчення північноамериканських індіанських міфів та їхнього втілення у поемі Г. В. Лонгфелло «Пісня про Гайавату» і формування на цій основі початкових уявлень про специфіку розуміння краси представниками різних культур. Пізніше учні мають змогу з'ясувати специфіку понять історичний і культурний контекст. Отже, на матеріалі романної творчості Дж. Фенімора Купера сформується більш глибокі й осмислені уявлення про національне в літературі.

Ефективним засобом досягнення національної специфіки художнього твору й формування уявлення про національне в літературі Ж. Клименко вважає етнокультурний шлях аналізу. У процесі коментування й аналізу художнього тексту варто використовувати методичні прийоми, спрямовані на виокремлення національно-культурних компонентів. Пропонуємо звернути увагу на такі з них, що для їх сприйняття достатньо спеціального культурологічного коментаря, а саме: вміння індіанців давати оцінку вчинкам людей та психологічним характеристикам через імена, які є віддзеркаленням зовнішніх і внутрішніх рис, побутування традиції обирати прізвиська людині серед представників тваринного світу відповідно до психологічної узгодженості між їхньою поведінкою тощо. Ж. Клименко переконана, що учні старшої школи мають достатню літературну підготовку для того, щоб

зрозуміти, яким чином національне в художньому творі відображається на формо-змістовому рівні, сформувані і поглибити навички аналізу твору з урахуванням відображеного в ньому національного світосприйняття [1]. Спостереження за текстом як один із найбільш продуктивних прийомів роботи з виокремлення національно-культурних компонентів може бути вдало поєднаний із читанням уривку із критичної статті про культурні та національні архетипи в американській літературі XIX століття, вміщеної в посібнику «Американський романтизм. Полікритика».

Вагому роль в краєзнавчому аспекті вивчення роману Дж. Ф. Купера «Останній із могікан», зокрема через візуалізацію самотнього індіанського національного образу світу, відіграє залучення суміжних видів мистецтва. Відомо, що ілюстрації до роману «Останній із могікан» – це вагомий чинник до пізнання національного через мистецький текст. Авторами ілюстрацій до твору були сучасник письменника, американський художник-пейзажист, засновник Школи річки Гудзон – однієї із найвпливовіших шкіл пейзажного живопису США XIX століття – Томас Коул і польський художник-ілюстратор італійського походження, народжений у Литві, представник романтизму Міхал Андріолі, який створив цикл зі ста тридцяти семи ілюстрацій до паризького видання роману 1884 року.

Вивчення художньої літератури в країнознавчому аспекті на уроках зарубіжної літератури не лише сприятиме формуванню країнознавчої компетентності здобувачів освіти, а й спонукатиме їх до власної пошукової діяльності, до розвитку вміння більш детально, але вже самостійно ознайомлюватися із країнознавчою інформацією, поглиблюватиме розуміння художньої літератури як невід'ємної частини національної і світової культури, її зв'язку із міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей, розширюватиме ерудицію, виховуватиме повагу до національних і світових традицій, толерантне ставлення до представників різних культур.

Учителеві необхідно звернути увагу учнів на простір, в якому відбуваються події романів пенталогії. Простір у художньому тексті є узагальненою моделлю світу автора, в якій знайшло відображення індивідуально-авторське розуміння картини світу, зокрема романтичної картини світу, сакральної для носіїв американської культури. Крім того, розробляючи систему запитань до творів, які будуть вивчені детально, варто враховувати, що простір романів Дж. Ф. Купера слугує місцем розгортання вербалізованої інформації про вірування, світогляд, цінності, уявлення індіанців.

У романах пенталогії художній час і простір окреслено певними тономічними поняттями – назвами містечок, рік, озер і цілих територій. Порівняння українських перекладів роману «Останній із могікан» (2002 і 2017 років відповідно) дало можливість порушити питання про необхідність враховувати коментар до перекладних текстів, в якому вміщено дуже вичерпні відповіді на питання, пов'язані із особливостями називання міст і містечок у період, відображений на сторінках романів Купера. Для проведення більш масштабного огляду було долучено і підручники-хрестоматії із зарубіжної літератури різних років видання.

Так, «великою річкою» тубільці, що населяли країну між Гудзоном та Потомаком, називали Міссісіпі. Натті Бампо згадує про перекази місцевого населення, в яких розповідалося про те, яким чином предки Чингачгука опинилися на цій території: *«Ваші батьки прийшли з заходу сонця, перепливли велику річку, перемогли місцевий люд і посіли країну»*. Розвідник, як названо Натті Бампо у романі «Останній із могікан», має на увазі переказ, як це коментується у підручнику-хрестоматії авторства С. Сафарян та Л. Тіунової, дуже поширений між індіанців (індіан) надатлантичних штатів. Власне це питання навіть відкриває шлях до дискусійного питання щодо азіатського походження індіанців.

Або в іншому епізоді, вже не вміщеному в підручнику-хрестоматії для 7 класу, знаходимо коментар щодо назви гавані Нью Гейвен – Нова Гавань, який

пояснює, що в Америці багато міст названо англійськими топонімами, до яких часто додавали означення New (новий).

Важливо звертати увагу учнів і на те, що коментарі у текстах належать як перекладачам, так і самому Фенімору Куперу. Авторські коментарі посідають значну частину у текстах письменника. Вони дають змогу не лише зрозуміти особливості художнього ландшафту, а й вибудувати траєкторію роздумів самого Купера, його ставлення до порушених проблем, до історичного періоду, який висвітлено на сторінках його текстів. Так, у II розділі письменник згадує про союз Шести племен і у коментарі уточнює, що упродовж тривалого часу в північно-західній колонії Нью Йорк існувала конфедерація індіанських племен, відома як П'ять Націй. Коли до складу конфедерації прийняли ще одне плем'я, назва змінилася на Шість Націй. Перераховуючи назв усіх племен, які увійшли до складу конфедерації (а це могауки, онеїди, сенеки, кайюги, онондаги і тускарори), Купер зазначає, що залишки цих племен досі живуть на землях, відведених їм державою, але там їх стає все менше. У цих словах письменника висловлено увесь спектр емоцій, пов'язаних із переживанням за долю останніх представників цих племен: «вони або вмирають, або перебираються у більш звичні для них місця. Скоро від цих надзвичайних людей там, де вони жили впродовж віків, залишаться тільки назви». Купер додає декілька фактів щодо такої «присутності»: назви графств у штаті Нью Йорк і назва другої за величиною річки у штаті Нью Йорк Могаук.

Вчителеві важливо додати інформацію про те, що ця Ліга із шести етносів була сформована ще до того часу, коли перші європейці прибули в Америку. Ліга корінних американських народів мала й інші варіанти назви: Ірокезька конфедерація, Ліга Миру та Сили, Люди Довгого Будинку (Ходеносауні). Етноси, що входили до складу цього об'єднання, населяли північно-східну частину сучасних США.

Учням буде цікаво дізнатися інформацію про те, які версії існують щодо походження назви «ірокез», а також витлумачити етимологію поняття

«Ходеносауні». У Вікіпедії, яка покликається на країнознавчу інформацію, ця назва обумовлена легендами народу ірокезів. П'ять племен дослухалися до поради Великого Миротворця і жили як одна родина в одному довгому будинку. Прикметно і те, що плем'я сенека оберігало західні двері цього будинку, могавки – східні двері, а онондаги, які жили між ними, стерегли вогнище.

Одним із видів роботи, що візуалізує інформацію про побут і особливості помешкання індіанців, є відвідування віртуального музею. На території містечка Куперстаун – батьківщині Фенімора Купера – на місці, де колись стояв будинок, у якому виріс письменник, збудовано інший, що тепер є музеєм. У ньому представлено експозиції, що пов'язані із життям і творчістю письменника, окреме місце на території, прилеглий до будівлі музею, відведено індіанському житлу, спеціально привезеному сюди, а також на другому поверсі будинку-музею проводяться різні виставки сучасного і класичного мистецтва. Саме тому цей музей має таку назву: «». Музей має свій сайт, однак важливо вчителю також звернути увагу і на автентичні відео, які є в мережі YouTube, оскільки вони містять досить цінну країнознавчу інформацію, знайомлять із враженнями відвідувачів музею Фенімора Купера, узагальнюють відгуки відданих поціновувачів письменницького таланту американського письменника-романтика.

Таким чином, доцільним буде використання завдання пошукового характеру (наприклад, повідомлення про те, чому американські території поселенці – вихідці з Європи – часто називали Нова Англія або Нова Голландія; з чим це було пов'язано), які допоможуть долучити країнознавчу інформацію до більш глибокого ознайомлення із текстом твору, з його історичним і культурним контекстом.

Джеймс Фенімор Купер входить в літературу як письменник фронтиру. У другому розділі нашого дослідження ми торкалися питання, пов'язаного із особливістю літературознавчого осмислення цього поняття. Вважаємо доцільним рекомендувати учителям детально ознайомити учнів із поняттям

фронтиру в літературі, використавши країнознавчу інформацію, а також спираючись на той досвід прочитання американської літератури, який вже мають здобувачі освіти. Отже, за чинною навчальною програмою із зарубіжної літератури для закладів загальної середньої освіти (6–9 класи) 2022 року передбачено відведення резервної кількості годин на уроки позакласного читання. Серед запропонованих текстів наряду з іншими творами для обов'язкового читання, що розкривають тему «Людські стосунки», – «Принц і злидар» Марка Твена (Семюеля Клеменса). Свого часу, коли вивчення творчості цього американського письменника було включено в програму обов'язкового читання для учнів 10 класу (програма 1997 року; підручник О. Пронкевича), у вчителя зарубіжної літератури було більше можливості апелювати до читацького досвіду учнів і в межах формування теоретико-літературного поняття «література фронтиру» мати справу зі значно більше підготовленою до сприймання нового матеріалу учнівською аудиторією. Зауважимо, що чинна програма орієнтує вчителя на використання під час вивчення теми «Людські стосунки» міжпредметних зв'язків, зокрема з історією. Таким чином, долучення тексту Марка Твена до художніх творів, запропонованих на позакласне читання, також є, хоч і віддалено, але виправданим.

Отже, література фронтиру представлена декількома постатями в американській літературі і найбільш виразні з них це Дж. Фенімор Купер і Марк Твен. Вони представляють різні періоди історії американської літератури, але вчителю важливо зосередити увагу на тому, що їх поєднує і яким чином варто сформулювати уявлення як про фронтір – поняття, що має виключно американський ґрунт, але може бути трансформоване в переносному значенні, так і про літературу фронтиру (або літературну традицію фронтиру, що насамперед пов'язана із зародженням і становленням жанру вестерну).

У науковій розвідці Х. Хаммелсунда, окремі витяги з якої цитовані у статті Г. Чепурди «Продовження літературної традиції фронтиру» (2012),

знаходимо відомості про жанр вестерну, його представлення у великій (романній) і малій (оповідання) формах, а також його активне розроблення саме в епоху романтизму. Таким чином, актуалізувати увагу учнів до вивчення романів Дж. Фенімора Купера можна зокрема через звернення до їхньої обізнаності із жанром вестерну – прикметною рисою американської культури загалом, основними ознаками вестерну і пошуком присутності основних рис жанру в пенталогії про Шкіряну Панчоху.

Отже, епоха романтизму – час максимально активного освоєння величезних територій на Півдні й на Заході американського континенту, час, коли утверджується і формується поняття «фронтір». Зміст, який вкладався в це поняття, реалізовував ідею рухомого кордону, кордону між цивілізацією і Диким Заходом. Були часи в історії американського континенту, коли фронтір наближався майже впритул до тихоокеанського узбережжя. Саме в таких граничних умовах, умовах перетину таких різних типів мислення, світовідчуття і світобачення формувалися оригінальні форми творчого перетворення наданого реальністю колоритного матеріалу. Міфологічні сюжети, образи унікальних, легендарних героїв – усе це було надбанням американської культури, відображало досвід, якого не було в жодного народу, в жодній іншій країні світу. Американська література епохи романтизму позначена впливом у змістовому і жанровому плані літератури фронтіру, яка мала як свою усну (фольклорну), так і писемну традицію.

Доречно буде під час опрацювання матеріалу, пов'язаної із розкриттям особливостей творчості письменників фронтіру, звернутися до порівняння оповідної манери та сили художнього слова Купера і Марка Твена. Знайомство із творчістю цього видатного американського письменника для здобувачів освіти мало відбутися ще в середній ланці. Актуалізуючи інформацію про Марка Твена, учитель у вступній бесіді має наголосити, що фронтір – суто американське поняття і пов'язане із окресленням зони контакту цивілізації європейського типу і цивілізації місцевих народів – тубільних північноамериканських індіанців.

Поняття фронтиру виникає в американських умовах, але згодом набуває метафоричного значення і трансформується, однак своє безпосереднє значення фронтір зберігає і донині.

Спираючись на прочитаний учнями художній текст (або тексти), учитель запитує, *де проходила лінія фронтиру, чи можуть учні відтворити на карті, які штати вона зачіпала, чим вирізнялося життя в регіонах фронтиру. Чи можна стверджувати, що менший комфорт, небезпека, злидні вимагали від людей тих якостей, яких бракувало мешканцям більш облаштованих частин США.* Учитель заздалегідь за допомогою сервісу майдмепінгу може вивести на дошці ті поняття, які є характеристика людей, що проживали в регіонах фронтиру (любов до невідомого, бажання ризикувати, вміння існувати в гармонії з природою, відчувати природний поклик до взаємодопомоги, винахідливість, сміливість тощо). Не зважаючи на те, що серед представників фронтиру були люди, не наділені позитивними рисами, навіть авантюристи і злочинці, проте саме явище фронтиру дослідники американської культури і американського національного характеру вважають чи не найголовнішим чинником розвитку американської культури, джерелом американського завзяття, сили, енергії й витривалості.

- *Як ви розумієте вислів «дух фронтиру»?* – із таким питанням учитель може звернутися до учнів, щоб актуалізувати інформацію про вже прочитані тексти, в яких наявна ця інформація. Представники американського романтизму (В. Ірвінг, М. Твен та ін.) по різному ставились до відображення специфіки «духу фронтиру». Наприклад, В. Ірвінг зображував звичаї мешканців цього регіону з виразними ознаками сатири. Місцевий колорит часто ставав предметом насмішок і глузування. Тема американської культури, що формувалась на цих територіях, стала провідною у творчості Марка Твена. Для цього американського письменника (особливо з огляду на перший період творчості Марка Твена, позначений вправністю письменника у написанні гумористичних оповідань) мешканці фронтиру – це втілення розсудливості, справедливості, любові до свободи. Марк Твен ніби транслює ідеї

просвітницької природної людини, яка живе в гармонії з оточуючим її світом, ігнорує будь-які прояви свавілля і насильства над людиною та її характером. Отже, як влучно зазначає О. Пронкевич, для Марка Твена фронтір – це острівцець того найкращого, що може бути в людській природі.

Також фронтір мав для письменника і певною мірою ознаки гармонійного соціально-політичної устрою. Під час аналізу текстів Купера, спираючись на рівень підготовки учнів з опрацювання і відтворення політичної інформації, доцільно буде запитати, що ви дізналися про те, за якими законами живуть у романі представники білого населення і корінні мешканці регіону. *Чи можете ви порівняти ставлення Купера до соціально-політичного життя в регіонах фронтиру і Марка Твена, який асоціював фронтір у своїх творах раннього періоду творчості у політичному плані із найкращими проявами американської демократії, запорукою поступу країни?*

До цієї інформації особливо цінними будуть ті країнознавчі матеріали, в яких розкривається специфіка підходу Купера до оцінки тодішньої американської дійсності, його відвідування Європи і наслідки того, що він побачив після повернення на батьківщину, зміни, що відбулися у його світоглядних орієнтирах тощо. Порівняння європейських та американських звичаїв і традицій – провідна риса творчості Марка Твена, однак вона важлива і під час інтерпретації та аналізу пенталогії Купера про особливості регіону фронтиру.

- *Чи можна вважати Купера засновником американського міфу? Яку роль відіграла творчість письменника у формуванні уявлення про життя американців, їхній світоустрій, світовідчуття в період боротьби за незалежність як з точки зору читачів, які були його співвітчизниками, так і тих, хто відкривав для себе вперше історію цього регіону?* Таке запитання спрямоване на певний рівень літературної і розумової підготовки учнів. Америка з усіма її патріархальними звичаями постає перед учнями ще зі сторінок таких знаних творів Марка Твена, як «Пригоди Тома Соєра», «Принц і злидар». Однак, чи такою самою вона постає крізь призму

прочитаних учнями романів Купера. Марк Твен також мав намір створити велике епічне полотно про Америку, обравши для цього рідний йому регіон річки Міссісіпі. Розчарувавшись у створеному ним світі, в якому він побачив відлуння реальної дійсності, сповненої домінуванням таких рис, як гонитва за прибутком, лицемірство, знецінення людини, боротьба за успіх тощо. «Книга ріки» більше не схожа на поетичний виклад і оспівування природних чеснот.

Марк Твен і Фенімор Купер – не лише представники літератури, що торкається спільних тем і сюжетів в описі особливостей життя на території фронтиру. Марк Твен в західному літературознавстві відомий також як критики творчості Купера, який досить різко висловився на адресу письменницького таланту представника раннього етапу північноамериканського романтизму, звинуватив Купера у неправдивому відображенні тогочасної ситуації. Учителеві можна згадати про це і запитати учнів, чи погоджуються вони з такою точкою зору, чи вплинула ця критика на популярність творчості письменника в цілому.

Звісно, що зміна ракурсу дозволяє шукати інші підходи до осмислення творчості Купера. Оскільки у себе на батьківщині письменник вважається аристократичним представником північноамериканського романтизму, у творчості якого відлунюють «благородні» риси британського письменства, то цілком закономірно пов'язувати тематику і проблематику його текстів із утвердженням і обороною моральних та естетичних цінностей. Сам Купер також був переконаний, що ознакою добре написаного роману насамперед є звернення до моральної природи і свідомості [Калініченко, с. 253]. Саме цим (неоднозначним потрактуванням сили впливу Купера на літературу північноамериканського романтизму, відсутністю чітко сформованого погляду на зміст, форму і поетику його текстів) пояснюється та обставина, що художні тексти Купера «мандрують» програмою із зарубіжної літератури, а звернення до них з боку практикуючих методистів зведене до мінімуму.

Купера цілком справедливо вважають творцем північноамериканського міфу, оскільки художній світ його творів – це справжні, жорстокі, безжальні

обставини американського буття. У просторі художнього світу, створеного уявою письменника, пересічна людина виглядає дикою і нестримною, на відміну від природи, вона (людина) ігнорує усталені суспільні норми і моральні принципи. В центрі майже кожного твору Купера – небезпечне життя на прикордонні, що в американському світі називається фронтиром, де панує конкуренція між завойовниками і тубільцями, що супроводжується нестримним егоїзмом, кривавими сутичками, підступністю, розподілом добра і зла. Намагаючись відтворити складність характеру або поведінки своїх персонажів, Куперу все важче вдається знайти моральну рівновагу. Вміння героїчно захищати справедливість найбільшою мірою відтворено у пенталогії про Шкіряну Панчоку.

- Дослідники творчості Фенімора Купера відзначають еволюцію головного образу-персонажа пенталогії. У чому вона полягає? Чи можна назвати цю еволюцію певним прозрінням? Що усвідомив головний герой? Чи говорить це нам про те, сам письменник як митець і громадянин, виразник певних настроїв суспільства, надій і розчарувань, намагався осмислити ту складну ситуацію, свідком якої він був?

Відповідь на це питання учитель має скоригувати, враховуючи те, як важко було Куперу поєднувати художній хист і особисте ставлення до особливостей тодішнього американського буття. У романах пенталогії є чимало епізодів, які промовисто свідчать про намір письменника висловити своє бачення щодо подій в країні, щодо моральних цінностей, які сповідують його співвітчизники, щодо специфіки культурної політики, яку проводять громадяни США.

Саме тому вивчаючи творчість американського письменника в 10 класі, важливо правильно розставити смислові акценти, зосередивши увагу в тому числі на моральній і суспільній проблематиці романів, що увійшли до складу пенталогії.

О. Шостак асоціює постать Купера із авторством фігури літературного індіанця – образом благородного вимираючого дикуна. На думку дослідниці, Купер та інші письменники, які впродовж ХІХ і до 70-х років ХХ століття своїми текстами попереджали про «деструктивну тенденцію адаптування корінних жителів до континенту до білої культури», писали, покладаючись на свідомість білої людини, відтворювали розуміння того, яким чином біла культура вплинула на те, як розуміли культури племінну, індіанську. З історичних джерел відомо, що відкриття Нового світу обернулося катастрофою, адже забрало життя, за даними Джона Муріна, щонайменше двадцяти мільйонів корінних жителів Північної Америки. Відчуття провини, які переслідувало представників білої культури, не змогла пом'якшити й ідеалізація корінного населення у текстах Г. Лонгфелло. Прохолодність сприйняття цих та подібних до них текстів, на думку О. Шостак, полягає у намаганні показати культурний конфлікт і його руйнівний вплив на людське життя і водночас відтворити «спотворену ідею індіанської культури», презентувати «білий міф» про індіанську культуру [с. 153].

Країнознавчий матеріал не лише допоможе зрозуміти причини звернення американських письменників-романтиків до теми історії американського континенту, особливостей (поведінкових і ментальних) корінних жителів (індіанців) цих територій, а й дозволить глибше пізнати характер героїв, мотиви їхньої поведінки, особливість світовідчуття і уявлень про світ.

ВИСНОВКИ

Зарубіжна література як мистецтво слова має викладатися з опорою на літературознавство та естетику. Так само важливим є, окрім використання літературознавчої складової, долучення країнознавчого матеріалу. Чітке уявлення про закономірності історичного розвитку, особливості історичного контексту, в якому були написані твори, обізнаність із географічними й соціальними умовами, що послужили підґрунтям для художньої топоніміки, сприятимуть ефективному осмисленню художнього твору, допомагатимуть при його аналітичному розгляді.

Сенс нового підходу до літератури як до мистецтва слова полягає не в тому, щоб довести її належність до мистецтва, а тому щоб підготувати читача, який сприйме художній твір не як суто повідомлення про події та героїв, а враховуючи закони мистецтва, глибше осмислить твір як явище певного етапу розвитку культури народу. Країнознавчий аспект вивчення художньої літератури разом із культурологічним підходом складуть основу системного вивчення літератури, що спирається на науку.

Сучасне вивчення зарубіжної літератури різних епох і культурних періодів, створеної представниками різних культурних і мовних спільнот, вимагає врахування національної складової через розкриття національної своєрідності літератури, історичні та суспільні зміни, що знайшли відображення на сторінках творів, осмислення проблематики художніх творів у зв'язку із сформованими у певному регіоні ідеологічними пріоритетами, соціальними інститутами, націєтворчими орієнтирами, художніми системами, ціннісними критеріями тощо.

Книги, вилучені з оточуючого їх контексту, і оцінювані з позицій критеріїв, прийнятих для сучасної літератури, залишаються незрозумілими і по справжньому непрочитаними. Важливо усвідомлювати, що художній твір завжди обумовлений певним історико-культурним контекстом. Автор звертався своїм текстом до свого сучасника, який добре розумів художню

мову автора, поділяв його уявлення про світ, природу, призначення художньої літератури.

Для розкриття змісту та особливостей творів світової літератури важливо приділяти суттєву увагу країнознавчому аспекту. Оновлення змісту програми із зарубіжної літератури спонукає до перегляду і вдосконалення існуючих і пошуку нових форм опанування здобувачами освіти необхідним комплексом знань з іноземної культури.

Національна література є джерелом для вивчення і розуміння культури та історії народів. Від рівня фахової країнознавчої підготовки учителя зарубіжної літератури залежать вміння і спроможність до етапу вивчення художнього твору подати стисло характеристику історичних умов, в яких відбуватимуться події, розкрити особливості менталітету образів-персонажів як представників певної національної групи, народності або лінгвокультурної спільноти, презентувати відомості про країну та регіон, в межах яких вибудовано літературний ландшафт тексту.

Знання, що мають країнознавчий характер, тобто описують національні звичаї та культуру певного народу, С. Сафарян зараховує до фонових знань. Відомості про період, у рамках якого відбуваються події твору (історичні відомості про місце дії, відомості про географічні, політичні, соціальні, економічні умови), відомості про побут зображуваної епохи, про особливості її культури (освіту й науку, традиції та звичаї, мистецтво, міфологію, релігію, культурні явища) дослідниця відносить до історико-культурних знань.

Творчість американського романіста Дж. Ф. Купера позначена виразною національною специфікою. Уважний до художніх деталей, до вивірених історико-культурних аспектів, письменник у кращих традиціях романтичної прози створив оповідь про індіанців, розкрив самотність їхньої культури. Чинною програмою із зарубіжної літератури вивчення романів Дж. Ф. Купера «Звіробій» або «Останній із могікан» (за вибором учителя) рекомендовано на уроках позакласного читання у 10 класі. Однак, першим знайомством через художній текст із особливостями культури індіанців є вивчення

північноамериканських індіанських міфів та їхнього втілення у поемі Г. В. Лонгфелло «Пісня про Гайавату» і формування на цій основі початкових уявлень про специфіку розуміння краси представниками різних культур. Пізніше учні мають змогу з'ясувати специфіку понять історичний і культурний контекст. Отже, на матеріалі романної творчості Дж. Фенімора Купера сформується більш глибокі й осмислені уявлення про національне в літературі.

Ефективним засобом досягнення національної специфіки художнього твору й формування уявлення про національне в літературі Ж. Клименко вважає етнокультурний шлях аналізу. У процесі коментування й аналізу художнього тексту варто використовувати методичні прийоми, спрямовані на виокремлення національно-культурних компонентів. Пропонуємо звернути увагу на такі з них, що для їх сприйняття достатньо спеціального культурологічного коментаря, а саме: вміння індіанців давати оцінку вчинкам людей та психологічним характеристикам через імена, які є віддзеркаленням зовнішніх і внутрішніх рис, побутування традиції обирати прізвиська людині серед представників тваринного світу відповідно до психологічної узгодженості між їхньою поведінкою тощо. Ж. Клименко переконана, що учні старшої школи мають достатню літературну підготовку для того, щоб зрозуміти, яким чином національне в художньому творі відображається на формо-змістовому рівні, сформувані і поглибити навички аналізу твору з урахуванням відображеного в ньому національного світосприйняття [1]. Спостереження за текстом як один із найбільш продуктивних прийомів роботи з виокремлення національно-культурних компонентів може бути вдало поєднаний із читанням уривку із критичної статті про культурні та національні архетипи в американській літературі XIX століття, вміщеної в посібнику «Американський романтизм. Полікритика».

Вагому роль в краєзнавчому аспекті вивчення роману Дж. Ф. Купера «Останній із могокан», зокрема через візуалізацію самобутнього індіанського національного образу світу, відіграє залучення суміжних видів мистецтва.

Відомо, що ілюстрації до роману «Останній із могікан» – це вагомий чинник до пізнання національного через мистецький текст. Авторами ілюстрацій до твору були сучасник письменника, американський художник-пейзажист, засновник Школи річки Гудзон – однієї із найвпливовіших шкіл пейзажного живопису США XIX століття – Томас Коул і польський художник-ілюстратор італійського походження, народжений у Литві, представник романтизму Міхал Андріолі, який створив цикл зі ста тридцяти семи ілюстрацій до паризького видання роману 1884 року.

Вивчення художньої літератури в країнознавчому аспекті на уроках зарубіжної літератури не лише сприятиме формуванню країнознавчої компетентності здобувачів освіти, а й спонукатиме їх до власної пошукової діяльності, до розвитку вміння більш детально, але вже самостійно ознайомлюватися із країнознавчою інформацією, поглиблюватиме розуміння художньої літератури як невід'ємної частини національної і світової культури, її зв'язку із міфологією, фольклором, звичаями, віруваннями, культурними традиціями різних народів і національностей, розширюватиме ерудицію, виховуватиме повагу до національних і світових традицій, толерантне ставлення до представників різних культур.

Список використаних джерел:

1. Баканов А. Г. Історичний роман. Деякі ідейно-художні проблеми. Література Англії ХХ століття. Київ : Вища школа, 1993. С. 72–92.
2. Бандура О. М. Міжпредметні зв'язки в процесі вивчення літератури / О. М. Бандура / Наукові основи методики літератури: навч.-метод. посібн. / Н.Й. Волошина, О.М. Бандура, О.А. Гальонка та ін. / за ред. Н. Й. Волошиної. К.: Ленвіт, 2002. С. 196-201.
3. Вахрушев В. Купер Джеймс Фенімор / Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Т.1. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. С. 810–812.
4. Венгринюк М.І. Функції етнокультурних стереотипів у художньому тексті (на матеріалі роману Гарпер Лі «Вбити пересмішника»). *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2020. № 1 (19). С. 76–83. URL: https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/Full_issues/Issues/1_19_2020.pdf#page=76 (Дата звернення: 19.04.2023).
5. Волинець І. М. Краєзнавчі матеріали на уроках зарубіжної літератури. Світло. 2002. № 4. С. 112–116.
6. Волинець І. М. Актуальні питання вивчення літературного краєзнавства у старших класах. / *Літературний дискурс: генезис, рецепція, інтерпретація (літературознавчий, культурологічний, методичний аспекти)*: зб. матеріалів міжнарод. конф. (Київ, 16–17 жовтня 2003 р.) / Київський міський пед. ун-т ім. Б. Грінченка, Українська асоціація викладачів зарубіжної літератури. К., 2003. С. 230–233.
7. Волинець І. М. Методичні аспекти вивчення літературного краєзнавства у профільній школі. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/11/statti/volinec.htm (дата звернення: 17.10.2023)

8. Волинець І. М. Теорія та історія літературного краєзнавства. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/Narodna_osvita/vupysku/8/statti/2volinec.htm

(дата звернення: 16.10.2023)

9. Вшестенко К. Ю. Хронотоп як шлях до інтерпретації роману Дж. Ф. Купера «Останній із Могікан». *Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка*: Щорічна звітна науково-практична конференція викладачів, докторантів, аспірантів та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти.

10. Гладишев В. В. Контекстне вивчення художніх творів в основній і старшій школі. Миколаїв: МОШПО, 2006. 176 с.

11. Гладишев В. В. Теорія і практика контекстного вивчення художніх творів у шкільному курсі зарубіжної літератури : Монографія. Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2006. 372 с.

12. Гоголь Н. В. Культурологічний підхід у теоретико-методичних працях зарубіжних учених початку ХХІ століття.

13. Гончаров О. Українське краєзнавство: від тернистого минулого до викликів сьогодення. С. 194–210. <https://bibliotekanauki.pl/articles/2178709>

14. Гордієнко О. А. *Актуальні проблеми викладання зарубіжної літератури для дітей у контексті діалогу культур*. Проблеми і перспективи формування лінгвокультурної особистості засобами рідного слова: збірник наукових праць (до 35-річчя кафедри лінгвометодики та культури фахової мови) / За ред. проф. К. Я. Климової. 2016. С. 13–16.

15. Гречанюк С. Романтичні реляції Фенімора Купера / Гречанюк С. Вічні книги. К., 1988. С. 129–162.

16. Гусак М. Культурологічний підхід до викладання зарубіжної літератури в 5-7 класах. *ОСВІТА І НАУКА*. Вип.1 (2021). URL: <http://surl.li/neyil>

17. Давиденко Г. Історія зарубіжної літератури ХІХ – поч. ХХ ст. / Г. Давиденко, О. Чайка. Київ, 2017. 89 с.

18. Денисова Т. Перечитуючи модернізм: американська версія. Біблія і культура. 2009. № 11. С. 118–130.
19. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти від 2011 р. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/28030/ (дата звернення: 16.05.2023).
20. Зарубіжна література: програма для загальноосвітніх навчальних закладів 5-9 класи (2012 р. зі змінами 2015-2017 рр.). URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-5-9-klas> (дата звернення: 16.04.2023)
21. Зарубіжна література: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти 6-9 класи (2022). URL: <http://surl.li/cubbp> (дата звернення: 23.05.2023)
22. Зарубіжна література. 5-9 класи: модельна навчальна програма для закладів загальної середньої освіти (2022). (автори Ніколенко О.М., Ісаєва О.О., Клименко Ж.В., Мацевко-Бекерська Л.В., Юлдашева Л.П., Рудніцька Н.П., Туряниця В.Г., Тіхоненко С.О., Вітко М.І., Джангобекова Т.А.). URL: <http://surl.li/bjxxr> (дата звернення: 11.09.2023)
23. Зарубіжна література. 10-11 класи. Рівень стандарту: програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <http://surl.li/dgkne>
24. Зарубіжна література. 10-11 класи. Профільний рівень: програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <http://surl.li/dmiyy>
25. Зорівчак Р. П. Реалія в художньому мовленні. Львів: Іноземна філологія, 1994. 286 с.
26. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад. Львів : Іноземна філологія, 1989. 198 с.
27. Ісаєва О. О. Зарубіжна література (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. / О. О. Ісаєва, Ж. В. Клименко, А. О. Мельник. К. : УОВЦ «Оріон», 2018. 304 с.

28. Ісаєва О. О. Сучасні технології навчання у процесі викладання зарубіжної літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 3. С. 37–38.
29. Ісаєва О. О. Теорія і технологія розвитку читацької діяльності старшокласників у процесі вивчення зарубіжної літератури: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2003. 380 с.
30. Калініченко М. Внутрішні міжкультурні комунікації у творчості Джеймса Фенімора Купера. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». 2016. Вип. 61. С. 252-255.
31. Калініченко М. Чорне та біле на тлі демократії: Расова ідентичність у романі Г. Мелвілла «Мобі Дік». *Волинь філологічна: текст і контекст*. 2011. С. 117–126. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/7330/1/17.pdf>
32. Кальченко Н. О., Гладишев В. В. Термін «фонові знання»: «за» і «проти». *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2002. № 8. С. 7.
33. Кирилюк З.В. Культурологія на уроці не самоціль, а лише спосіб її глибшого осягнення. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2008. №11-12 С. 4-7.
34. Клименко Ж. В. Теорія і технологія вивчення перекладних художніх творів у старших класах загальноосвітньої школи: монографія. К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2006. 340 с.
35. Клименко Ж.В. Етнокультурологічний шлях аналізу як ефективний засіб осягнення національної специфіки художнього твору. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2006. № 5. С. 13–18. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/33917/Klymenko%20Zhanna_VL_5_2006.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 30.09.2023).
36. Клочкова Л. Ідейно-художній аналіз роману Ф. Купера «Останній з могікан». *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2011. Вип. 2. С. 36–38.

37. Ковбасенко Ю. І. Зарубіжна література (профільний рівень): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2019. 320 с.
38. Ковбасенко Ю. Історія світової літератури. Київ, 2017. 300 с.
39. Концепція Нової української школи. URL: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednyaua-sch-2016/konceptsiya.html> (дата звернення: 30.11.2022).
40. Коломієць Н., Яременко Н. Культурологічна компетенція в контексті фахової підготовки вчителя зарубіжної літератури. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. Кропивницький, 2020. Вип. 187. С. 665–670. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/filology/Issue_187_FN.pdf (дата звернення: 24.11.2022).
41. Купер Ф. Останній із могокан / пер. з англ. І. В. Муращик. Львів: Видавничий дім «Панорама», 2002. 224 с.
42. Купер Дж. Ф. Останній з могокан / пер з англ. В. Доценка. Київ : Країна мрій, 2017. 416 с.
43. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія): навчальний посібник. Київ: Освіта України, 2009. 464 с.
44. Куцевол О. М. Сучасні типи уроків зарубіжної літератури // Всесвітня література та культура в середніх навчальних закладах України. 2001. № 2. С. 54.
45. Лаврова А. О. Література американського романтизму. Кам'янець-Подільський, 2010. 110 с.
46. Лисенко А. В. Методика використання літературного краєзнавства в системі підвищення кваліфікації вчителів-словесників: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. К., 2002. 220 с.
47. Малецька І.В. Країнознавчий аспект викладання зарубіжної літератури в процесі розвитку творчих здібностей майбутніх учителів. С. 349–

353.

URL:

http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2011/14/14_2011.pdf#page=349

48. Мельник А. О. Вивчення зарубіжної літератури у взаємозв'язках із образотворчим мистецтвом: проблемно-діалогічний підхід. Актуальні проблеми мовно-літературної освіти в середній та вищій школах. 2021. С. 72–76.

49. Мельник А.О. Вивчення художніх творів світової літератури в культурологічному контексті. *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2011. № 6. С. 104–109

50. Мельник А. О. Внесок Л. Ф. Мірошниченко у розвиток проблеми навчання зарубіжної літератури у культурологічному контексті. *Всесвітня література в сучасній школі*, 2013. № 5 (387). С. 7–12.

51. Мельник А. О. Нитка Аріадни, що вивела Тесея з лабіринту: про культурологічний підхід до навчання зарубіжної літератури у розвідках З. Кирилюк. 2022. Вип. 1–4 (99–102). С.45–48. URL: <https://youtu.be/6yqggqOMUI-M?feature=shared>

52. Мельник А. О. Організація діалогу культур під час вивчення шкільного курсу «Література». *III Міжнародні Кирило-Мефодіївські читання: збірник наукових робіт*, 2009. Т. 1. С. 349–356.

53. Мельник А. О. Широкий культурологічний контекст як необхідна умова поглибленого вивчення художнього твору (теорія і практика такого вивчення). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*, 2010. С. 31–35.

54. Мельник А. О. Передумови використання ігрової діяльності в процесі вивчення зарубіжної літератури. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2003. № 3. С. 44–45.

55. Михед Т. Міф про Едем у просторі американської романтичної літератури. *Слово і Час*. 2007. № 3. С. 69–78.

56. Мірошніченко Л. Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: підручник для студентів-філологів. Київ: Ленвіт, 2000. 240 с.

57. Мойсеїв І. К. Зарубіжна література в людинотворчому вимірі. К.: Генеза, 2003. 256 с.

58. Назарець В. «Агамемнон письменного столу», або Пенталогія Джеймса Фенімора Купера : якби Вальтером Скоттом не став Вальтер Скотт, ним став би Купер. Зарубіжна література в навчальних закладах. 2008. Вип. 4. С. 44-48.

59. Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література доби романтизму. Тернопіль : Навчальна книга, 2001. 416 с.

60. Незенко К.А. Війна і ідентичність в романі Дж. Ф. Купера «Останній із могікан»: курсова робота / керівник Т. Мейзерська. К., 2023.

61. Ніколенко О. Зарубіжна література (профільний рівень): підруч. для 11 кл. закл. загальн. середн. освіти / О. Ніколенко, В. Туряниця, Д. Лебедь та ін. К.: Грамота, 2019. 256 с.

62. Ніколенко О. М. Зарубіжна література (профільний рівень) : підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти / О. М. Ніколенко, О.В. Орлова, Н.О. Любарець. К.: Грамота, 2018. 208 с.

63. Пасічник Є. А. Літературне краєзнавство в системі вивчення української літератури в середній школі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. К., 1964. 288 с.

64. Пасічник Є. А. Літературне краєзнавство в школі. К.: Рад. школа, 1965. 132 с.

65. Пасічник Є. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навч. посібн. для студ. вищих навч. закладів освіти. К.: Ленвіт, 2000. 384 с.

66. Прокопчук В.С. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник / наук. ред. П.Т. Тронько; МОН України, Кам'янець-Подільський нац. ун-т ім. Івана Огієнка. К.; Кам'янець-Подільський: Кондор, 2010. с.

67. Прус І. Т. Краєзнавча робота в школі. К.: Рад. школа, 1984. 112 с.

68. Пригодій С. М., Горенко О. П. Американський романтизм. Полікритика: Навч. посібник. К.: Либідь, 2006. 440 с.
69. Пуляєв О. В. Ідеї руссоїзму в американській прозі початку 19 ст. Харків, 2019. 89 с.
70. Пшенична С. Система уроків з вивчення роману Фенімора Купера «Останній із могікан». Зарубіжна література. 2010. № 7. С. 7-8.
71. Рекомендації щодо використання культурологічного підходу в процесі вивчення зарубіжної літератури
72. Ружевич Т. Романтичні герої Фенімора Купера. *Зарубіжна література в школах України*. 2005. № 12. С. 50–54.
73. Ружевич Т. М. Епопея Фенімора Купера про освоєння Нового світу та її герої. Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. 2017. Вип. 3. С. 38-40.
74. Ружевич Я. І. Художній перекладний текст як засіб міжкультурної комунікації / Культурно-детерміновані фактори у практиці перекладу: монографія / за наук. ред. А. К. Солодкої. Миколаїв: ФОП Швець В. М., 2017. С. 227–231
75. Самойленко Г. В. Краєзнавство культурно-мистецьке та літературне: навч. посібн. Ніжин: НДПУ, 2001. 150 с.
76. Сафарян С.І., Тіунова Л.І. Зарубіжна література: пробний підручник-хрестоматія для 7 класу. 2-ге вид., змін. і доповн. К.: Вежа, 1998. 512 с.
77. Сафарян С.І. Роль фонових знань у шкільній літературній освіті. *Султанівські читання*. Вип. IV. 2015. С. 188–196. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/33692495.pdf>
78. Сафарян С. І. Фонові знання: зміст, визначення, види. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2001. № 2. С. 2–6.
79. Светенюк Л. К. Читацькі інтереси юнацтва: погляд «зсередини». *Літературознавчий дискурс: генезис, рецепція, інтерпретація (літературознавчий, культурологічний і методичний аспекти)*. Зб. матеріалів міжнародної конференції. Київ: КМПУ ім. Б. Д. Грінченка, 2003. С. 263–268.

80. Ситченко А. Л. Методика викладання літератури: Термінологічний словник / А.Л. Ситченко, В.І. Шуляр, В.В. Гладішев. К.: Видавничий Дім “Ін Юре”, 2008. 132 с.

81. Соловей М.В. Краєзнавчо-пошукова робота учнів у загальноосвітніх школах України (1950-2000 р.р.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.01: «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2000. 16 с.

82. Степанишин Б. І. Нові підходи до викладання української літератури. *Дивослово*. 1995. № 1. С. 44–46.

83. Стрельніков В. Ю. Психолого-педагогічні вимоги до проведення краєзнавчої роботи в навчально-виховних закладах / Антологія краєзнавства Полтавщини: наук.-метод. посібн. / за ред. П. І. Матвієнка. Полтава: ПОІППО, 2002. С. 36-40.

84. Токмань Г. Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція: монографія. К.: Міленіум, 2002. 320 с.

85. Ціко І. Методичні принципи формування етнокультурних знань учнів 5–7 класів у процесі вивчення світової літератури. *Султанівські читання. Актуальні проблеми літературознавства в компаративних вимірах*. (На пошану пам'яті доктора філологічних наук, професора М. В. Теплінського та доктора філологічних наук, професора В. Г. Матвіїшина). Збірник статей / редкол.: І. В. Козлик (голова) й ін. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2014. Вип. III. С. 353–359. URL: <https://kslipl.pnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/108/2020/02/Sultanivski-chytannia-III-2014.pdf#page=353>

86. Ціко І. Г. Формування етнокультурної компетентності учнів 5–7 кл. у процесі вивчення зарубіжної літератури. Автореф. дис. к. пед. н. К., 2016. URL: https://scholar.googleusercontent.com/scholar?q=cache:V5ON21H2On4J:scholar.google.com/&hl=uk&as_sdt=2005

87. Чепурда Г. Продовження літературної традиції фронтиру: роман-вестерн у творчості американських письменників. *Вісник Львівського університету*. Серія іноземні мови. 2012. Вип. 20. Ч. 2. С. 215–222.

88. Штейнбук Ф. М. Методика викладання зарубіжної літератури в школі: Навчальний посібник. 2-ге вид. випр. та уточн. Тернопіль: Мандрівець, 2009. 280 с.

89. Шостак О. Г. Рецепція білої культури у творчості американських та канадських письменників корінного походження. *Кременецькі компаративні студії*. 2016. Випуск VI. Т. 1. С. 307–317.

90. Шостак О. Г. Проблеми інтерпретації літературної творчості Леслі Мармон Сілко. *Мова і культура*. (Науковий щорічний журнал). К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. Вип.7. Ч. I. Художня література в контексті культури. С. 185–190. URL: <http://er.nau.edu.ua/handle/NAU/10471>

91. Щербина В. В. Особливості відтворення реалій в українському перекладі творів Ф. Купера. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 56. С. 288–302.

92. Якимець М. С. Лінгвістичні, лінгвокультурологічні та еколінгвістичні аспекти опису в романах Фенімора Купера. Київ, 2020. 112 с.

93. Яценко Т. О. До проблеми вивчення літератури в умовах профільного навчання. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/77241853.pdf> (дата звернення: 20.05.2023).

94. Cooper J. F. *The Last of the Mohicans*. 1978. 426 с.

95. Frye N. *Anatomy of criticism*. London: Penguin books, 1990. 354 p.

96. Said E.W. *Culture and Imperialism*. N.Y., 1993.